

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

4

XIII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1965

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

Karel Fojtík, Problémy a metody národopisného výskumu priemyslového mesta a oblasti	413
Adam Pranda, Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach . . .	431
Jarmila Pátková — Ester Plicková, Ľudová výroba na Slovensku a jej súčasné problémy	483
Bohuslav Chropovský, K vývoju slovanského hrnčiarstva	515

MATERIÁLY — ARCHÍV

Pavol Stanó, Korytárska výroba rumunsky hovoriacich Cigánov na východnom Slovensku	549
Pavol Kuka, Niekoľko údajov o poľnohospodárstve v Okruťe (okr. Považská Bystrica) .	563

ROZHLADY

Michal Markuš, Štefan Apáthy, 1913—1965	575
Božena Filová, Zasadanie VII. medzinárodného kongresu antropologických a etnografických vied v Moskve	576
Adam Pranda, Konferencia o národopisnom atlase v Uhorskom Hradišti	581
DROBNÉ ZPRÁVY	586

RECENZIE A REFERÁTY

V. Gašpariková, Zbojník Michal Vdovec v histórii a folklóre gemerského ľudu (J. Michálek)	591
V. Urbancová, Návod na etnografický výskum poľnohospodárstva (J. Mjartan) . .	593
Pramene k dejinám Veľkej Moravy (E. Horváthová)	594
E. Okálová, Ľudové drevené sošky (P. Vrchovina)	595
M. O. Kosven, Semjejnaja obščina i patronimija (J. Botík)	597
J. O. Dzendzelivskij, Lingvističnyj atlas I, II. (J. Podolák)	599
Etnografia Polska VI (J. Podolák)	600
O. Bihalji Merin, Naivné umenie v Juhoslávii (J. Pátková)	602
M. Veleva, Blgarskata dvuprestilčena nosja (V. Nosáľová)	604
I. Balassa, Földművelés a Hegyközben (J. Podolák)	605
K. Baumgarten — N. Bentzien, Hof und Wirtschaft der Ribnitzer Bauern (E. Kahounová)	607
L. Jochimsen, Zigenuer heute (E. Horváthová)	608
R. Firth, Spoločnosti ľudské (J. Pátková)	610
J. Bassara, Terminologia budownictwa wiejskiego w dialektach polskich I (E. Baláš) .	612
T. V. Ventcef, Cyganskij jazyk (E. Horváthová)	613
A. Lech Godlewski, Drogi synów słońca (R. Raczynski)	613
Bratislava 1 (1965) (A. Pranda)	614
J. Filip, Evropský pravěk (E. Horváthová)	616

BIBLIOGRAFIA

Milada Kubová, Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1963 . .	617
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Карел Фойтик, Проблемы и методы этнографических исследований городов и областей — — — — —	413
Адам Прайда, Причины происхождения и развития дополнительных родов работы в Кысуци — — — — —	431
Ярмила Паткова, Эстер Плицкова, Кустарные изделия в Словакии и их современные проблемы — — — — —	483
Богуслав Хроповский, К развитию славянского гончарного дела — —	515

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Павол Стано, Кoryтárske дело Цыган восточной Словакии говорящих на румынском языке — — — — —	549
Павол Кука, Некоторые сельскохозяйственные данные в Okруťе (область Поважска Быстрица) — — — — —	563

ОБЗОРЫ

Michal Markuš, Štefan Apáthy, 1913—1965 гг. — — — — —	575
---	-----

Na 1. strane obálky: Jeseň. Keramický reliéf J. Bizmajera. Foto E. Plicková.

PRÍČINY VZNIKU A ROZVOJA DOPLNKOVÝCH ZAMESTNANÍ NA KYSUCIACH

URSACHEN DER ENTSTEHUNG UND ENTFALTUNG DER ZUSATZBESCHÄFTIGUNGEN IM KYSUCA-GEBIET

ADAM PRANDA

Národopisný ústav SAV Bratislava

I. ČASŤ

Úvod

Problematika doplnkových zamestnaní maloroľníckeho ľudu sa doteraz v slovenskej národopisnej literatúre podrobnejšie neskúmala a komplexne nehodnotila. Náš príspevok sa preto usiluje zistiť a komplexne hodnotiť podmienky a príčiny, ktoré spoločne a súčasne pôsobili na ich vznik a rozvoj v minulosti. Kvôli dôkladnejšiemu a názornejšiemu vykresleniu obmedzujeme sa však iba na oblasť Kysúc, ktoré nielen v minulosti, ale do značnej miery ešte aj dnes patria medzi hospodársky najzaostalejšie a sociálne najbiednejšie oblasti nášho štátu.

Skúmanie podmienok a príčin vzniku a rozvoja týchto zamestnaní sledujeme až do obdobia po skončení druhej svetovej vojny, keďže po r. 1945, resp. r. 1948 nastáva v spôsobe života a kultúre ľudu aj na Kysuciach radikálnejší obrat, hoci ešte nemožno povedať, že sa tu už odstránili všetky disproporcie, ktoré v tejto oblasti zanechalo kapitalistické zriadenie. Hospodárske zaostávanie Kysúc sa odstraňuje iba postupne. No ani po dvadsiatich rokoch od oslobodenia sa ešte nepodarilo odstrániť to, čo tu zapustilo veľmi hlboké korene. Ešte stále tu jestvuje nepomer medzi počtom pracovných príležitostí a počtom voľných či v rozdrobenej poľnohospodárskej malovýrobe skrytých (utajených) pracovných síl, ktoré i za zmenených hospodárskych podmienok sú nútené hľadať si obživu inde. Hľadajú a nachádzajú ju v niektorých druhoch doplnkových zamestnaní, ktoré tu takto pretrvávajú až do súčasnosti.

Komplexný pohľad, o ktorý sa teda usilujeme, zdá sa, že všeobecne — raz viac, inokedy menej — chýba všetkým doteraz publikovaným štúdiám a materiálovým príspevkom, ktoré k jednotlivým druhom doplnkových zamestnaní roľníckeho ľudu na Slovensku vyšli. Uvedený nedostatok vidieť aj v tých prácach, ktoré možno označiť a hodnotiť ako základné príspevky ku skúmanej problematike. Bol zavinený predovšetkým tým, že jednotliví bádatelia si v dostatočnej miere nevyšli ekonomicko-sociálne momenty a faktory pôsobiace na

vznik a rozvoj jednotlivých druhov či foriem týchto zamestnaní v každej oblasti odlišne, v inej intenzite. Preto tieto práce ku komplexnému hodnoteniu maloroľníckych zamestnaní ako historicko-etnografického javu nestačia. Keďže publikované práce a príspevky neposkytujú dostatočný obraz o príčinách vzniku, rozvoja či pretrvávania jednotlivých druhov doplnkových zamestnaní ľudu v príslušných oblastiach až do súčasnosti, ani úplne nezhodnocujú ich prínos k formovaniu ľudovej kultúry skúmaného regionu, ich vedecká hodnota je čiastočne obmedzená a zužuje sa predovšetkým na dokumentovanie jednotlivých druhov a ich foriem.

Do skupiny doplnkových (maloroľníckych) zamestnaní ľudu zahrnujeme viaceré ľudových zamestnaní, ktoré na rozdiel od zamestnaní hlavných (základných) vykonávala iba určitá časť obyvateľstva. Tieto zamestnania tvorili doplňujúci, i keď neraz veľmi závažný a dôležitý zdroj obživy. Uplatňovali sa za špecifických podmienok predovšetkým v horských oblastiach, ktoré možno stručne charakterizovať týmito ekonomicko-sociálnymi faktormi:

- a) nízkou rentabilitou poľnohospodárskej malovýroby a malou zainteresovanosťou obyvateľstva na zisku z lesnej prvovýroby;
- b) pomerne značnou hustotou obyvateľstva na jednotku poľnohospodárskej či ornej pôdy;
- c) trvale pôsobiacim nedostatkom pracovných príležitostí v iných (neroľníckych) odvetviach, hlavne v priemysle a živnostiach.

Uvedené ekonomicko-sociálne faktory treba aspoň stručne rozviesť. Vynasnažíme sa pritom vystihnúť ich platnosť vo všetkých oblastiach na Slovensku. Uvedomujeme si však, že nie v každej oblasti pôsobili rovnako intenzívne a v tom istom období.

Nízka rentabilita poľnohospodárskej malovýroby bola zapríčinená viacerými momentami. Je to jednak nevyhovujúca bonita poľnohospodárskej pôdy a z nej vyplývajúca malá výnosnosť, jednak umiestnenie prevažnej časti ornej pôdy na svahoch, kde iba s určitými ťažkosťami možno pri obrábaní použiť novšiu mechanizáciu a chemizáciu. Na nízku rentabilitu poľnohospodárstva mali vplyv aj nepriaznivé poveternostné podmienky i zastaralá technológia roľníckych prác (veľký podiel motykového obrábania ornej pôdy), hoci v tomto prípade neraz treba pripustiť, že novšie a pokrokovejšie spôsoby obrábania sa z rozličných príčin ani nemohli uplatniť. Malá zainteresovanosť obyvateľstva na lesnom hospodárstve bola podmienená predovšetkým nesprávnym rozdelením vlastníctva lesnej pôdy. Hoci ide o oblasti horské, v ktorých prvovýroba dreva dosahovala vysoký ročný prírastok a drevo spolu s horskými pasienkami bolo druhým hlavným zdrojom príjmov, tým že lesy patrili panstvám a neskôr veľkým účastinárskym spoločnostiam alebo štátu, ľud toto bohatstvo nemohol primerane využívať, ani sa priamo zúčastňovať a zainteresovať na jeho výnosoch či ziskoch.

Čo sa týka hustoty obyvateľstva na jednotku ornej alebo poľnohospodárskej pôdy, netreba osobitne pripomínať, že všetky horské oblasti, teda oblasti s rozvinutými doplnkovými zamestnaniami, vyznačujú sa oveľa vyššou hustotou obyvateľstva ako oblasti nížinné. Tlak obyvateľstva na pôdu bol v horských oblas-

tiach až niekoľkonásobne vyšší. Súvisí to nielen s niektorými historicko-politickými udalosťami (nemecká a valaská kolonizácia, obsadenie maďarskej nížiny Turkami v 16.—17. stor. a ním podmienený presun obyvateľstva do severnejších horských oblastí ap.), ale aj s rozvrstvením obyvateľstva podľa náboženskej príslušnosti a v neposlednom rade zaiste aj so snahou drobného roľníka mať dostatok vlastných pracovných síl a v poľnohospodárstve využívať predovšetkým pracovnú silu svojej rodiny.¹

Nedostatok pracovných príležitostí v horských oblastiach súvisí zase so základnou tendenciou vývoja priemyslu už v bývalom Uhorsku, ktorá za prvej ČSR ešte zosilnela najmä pod vplyvom konkurencie kapitálove i technicky vyspelejšieho priemyslu českého a nemeckého. Vývoj priemyselnej výroby na Slovensku sa od počiatku uberal prevažne cestou výstavby potravinárskeho a drobného spracovateľského priemyslu.² Rovnako potravinársky, ako aj naň nadväzujúci priemysel spracovateľský mal nielen svoju surovinovú základňu, ale aj hlavné odbytišťa predovšetkým v nížinných oblastiach. Priemysel drevársky, ktorého surovinová základňa bola v horských oblastiach, rozvíjal sa veľmi nerovnomerne a neekonomicky. Drevné bohatstvo využíval tu prevažne iba vo forme suroviny alebo polovýrobku.³ Drevo (guľatinu) i polovýrobok (dosky, hranoly, laty) z horských oblastí vyvážal a len v malej a bezvýznamnej miere ich tu aj spracúval. Drevo na hotové výrobky spracúval v miestach, ktoré boli blízko k odbytovým trhom a boli s nimi dopravne čo najvýhodnejšie spojené. Tak sa stalo, že horské oblasti — hoci mali dostatok surovín na priemyselné spracúvanie, i voľných pracovných síl — zostávali vlastne bez pracovných príležitostí v priemysle.⁴

Je pochopiteľné, že spomenuté ekonomicko-sociálne faktory mali veľký a rozhodujúci vplyv na sociálne pomery a životnú úroveň obyvateľstva v horských oblastiach. Rovnako nízka rentabilita poľnohospodárskej malovýroby a značná hustota obyvateľstva na jednotku pôdy, ako aj nedostatok pracovných príležitostí v priemysle nútili značnú časť obyvateľstva dočasne alebo natrvalo opúšťať rodnú obec a sťahovať sa za prácou mimo hraníc vlastnej oblasti či štátu. Do-

¹ J. Hanzlík, *Pohyb obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1901—1910* (Vplyv ekonomických činiteľov na pohyb obyvateľstva), Bratislava 1960, 20 (rukopis uložený v ZÚ SAV; ďalej citujeme ako *Pohyb obyvateľstva*).

² J. Novotný, *Vývoj priemyselnej výroby na Slovensku v prvej polovici XIX. storočia*, Bratislava 1961. Tu aj ďalšia literatúra (ďalej citujeme ako *Vývoj*).

³ K tejto otázke základné údaje pre oblasť stredného a horného Pohronia obsahuje fond Riaditeľstvo Štátnych lesov a majetkov Žarnovica — Zvolen a fond Riaditeľstvo Štátnych lesov a majetkov Banská Bystrica, uložené v Štátnom archíve v Radvani. Pre oblasť Liptova a Oravy pozri zas fond Riaditeľstvo Štátnych lesov a majetkov Liptovský Hrádok a Oravský komposesoriát, uložené v Štátnom archíve v Bytči. Pre oblasť Kysúce, keďže nešlo o štátne lesy, ale o lesy viacerých panstiev a účastinárskych spoločností, sa nám archívny materiál doteraz ešte nepodarilo zistiť.

⁴ Na Kysuciach, hoci sa tu ročne pred prvou svetovou vojnou i po nej ťažilo viac dreva, ako je ťažobný etát po prepočítaní na hmotu bez kôry pri pni, nachádzalo sa na začiatku roku 1920 iba 30 malých drevárskych podnikov (píl), ktoré nezamestnávali v priemere po viac ako 20 robotníkov. Všetko drevo či už v podobe guľatiny alebo polovýrobku (dosky, hranoly) sa spracúvalo mimo Kysúce. — M. Krcho, *K dejinám robotníckeho hnutia a bojom KSČ na Kysuciach v rokoch 1918—1945*, Banská Bystrica 1964, 12 (ďalej citujeme ako *K dejinám*).

časné (sezónne) i trvalé vystaľovalectvo bolo preto nevyhnutným sprievodným znakom ťažkých a takmer neznesiteľných sociálnych pomerov obyvateľstva horských oblastí. V nich tkveli aj príčiny vzniku a rozvoja všetkých druhov doplnkových zamestnaní ľudu.⁵

Doplnkové zamestnania ako celok možno teda charakterizovať nielen už spomínanou regionálnosťou, ale aj časovou ohraničenosťou. Pod regionálnosťou rozumieme, že doplnkové zamestnania, rovnako ako aj ich jednotlivé druhy nie sú rozšírené všeobecne a na veľkom alebo kompaktnom území, ako je to v hlavných (základných) zamestnaniach ľudu, v roľníctve, chove dobytká ap. Ich výskyt sa reprezentuje skôr určitými lokalitami alebo menšími regionmi, v ktorých pôsobili približne rovnaké ekonomicko-sociálne faktory. Vznik lokalít i regionov podmieňovali spomenuté faktory spolu s prírodnými surovinovými danosťami. Prírodné danosti (suroviny) podmienujú najprv rozvoj niektorých výrobných činností ako špecializovaných základných odvetví, na ktoré potom nadväzoval vznik a rozvoj jednotlivých druhov doplnkových zamestnaní. Lesy a splavné rieky podmienujú napríklad vznik pltníctva, dostatok vhodných drevín zas vznik podomového obchodu s dreveným poľnohospodárskym náradím či kuchynským náčiním. Na výrobu sklárskych hút nadviazalo sklenárstvo a oknárstvo; priaznivé prírodné podmienky pestovania ovocia a šafranu podmienujú zas vznik a rozvoj podomového obchodu s týmito produktami (hruškárstva, slivkárstva, šafraníctva) atď.

Zdá sa nepotrebné pripomínať, že jednotlivé druhy týchto zamestnaní mohli vznikať a rozvíjať sa iba dovtedy, kým trvali a pôsobili pôvodné prírodné danosti a kým sa nenarušili a nezmenili ekonomicko-sociálne faktory. Pôsobenie ekonomicko-sociálnych faktorov a prírodných daností sa mohlo narušiť viacerými spôsobmi: vyčerpaním surovín a zánikom základných výrobných odvetví, priemyselňovaním a technizáciou oblastí (výstavbou železníc, ciest, elektrifikáciou), znížením alebo odčerpaním voľných pracovných síl ap. Inými slovami: doplnkové zamestnania ľudu vznikali a rozvíjali sa dovtedy, kým pôsobili alebo radikálnejšie sa nezmenili prírodné danosti, podliehajúce zmenám veľmi pomaly, a ekonomicko-sociálne faktory, ktoré sa menia podstatne rýchlejšie. Akýkoľvek zásah do nich, priaznivý alebo nepriaznivý, vždy úzko súvisel s ich vznikom alebo zánikom, s ich obnovením, ak ešte trvala tradícia, alebo s pretrvávaním v pôvodných, prípadne pozmenených formách.

Ďalšou dôležitou charakteristikou doplnkových zamestnaní ako celku je ich časová ohraničenosť. To znamená, že ich počiatky, jednotlivé obdobia rozvoja alebo postupného zániku treba v každej oblasti sledovať osobitne. Každý druh týchto zamestnaní môže vzniknúť — a obyčajne aj vzniká — v inom časovom období vzhľadom na ten istý druh v inej oblasti. Kým rozširovanie hlavných (základných) zamestnaní ľudu, ako je roľníctvo, chov dobytká, rozvoj domácej výroby, remesiel ap., možno pomerne spoľahlivo sledovať na širšom (etnickom) území približne v rovnakých časových obdobiach alebo periódach, situácia v do-

⁵ J. Svetoš, *Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu*, Bratislava 1958. Tam aj ďalšia literatúra z hľadiska sezónneho či trvalého vystaľovalectva (ďalej citujeme ako *Obyvateľstvo*).

plnkových zamestnaniach je podstatne odlišná. Ich vznik, rozvoj alebo postupný zánik neprebíhal vo všetkých lokalitách či regionoch výskytu v tom istom časovom období, ani nezasahoval rovnaký počet obyvateľstva. Bol vždy závislý nielen od spomenutých faktorov, ale aj od iných momentov (politických, kultúrnych ap.), ktoré sa v historickom vývoji uplatnili práve z bližších alebo vzdialenejších oblastí. Preto počiatky niektorých druhov doplnkových zamestnaní ľudu bude možno dosť ťažko zistiť a časovo určiť. Základným nedostatkom pritom je, že dostatočne ešte nepoznáme hospodársko-sociálny vývoj obyvateľstva v jednotlivých oblastiach, ani obdobiach. Historický výskum hospodársko-sociálnych pomerov obyvateľstva na Slovensku nielenže nie je ukončený, ale v mnohých prípadoch sa vlastne ešte len začína. Chýbajú práce rovnako syntetické, ako aj parciálne, sledujúce sociálne postavenie ľudu v každej oblasti i období osobitne.

Pre doplnkové zamestnania je ďalej charakteristická určitá pravidelnosť a opakovateľnosť v istom časovom období. Už sme spomenuli, že ani v lokalitách, ani v regionoch svojho výskytu nezasahovali nikdy všetko obyvateľstvo, ale vždy len jeho časť, určité skupiny. Šlo predovšetkým o voľné, v rozdrobenej poľnohospodárskej malovýrobe nevyužitú pracovnú silu, ktoré boli nútené hľadať si obživu mimo oblasti p r a v i d e l n e. Túto pravidelnosť treba zdôrazniť preto, lebo doplnkové zamestnania sa nevykonávali stále a nepretržite, ale sa len opakovali v určitých ročných obdobiach (sezónach) alebo z roka na rok a tak — s menšími či väčšími obmenami alebo zmenami foriem — pretrvávali neraz aj viac storočí. Pretrvávali dovtedy, kým sa radikálnejšie nezmenili niektoré už vyššie spomenuté faktory a z nich vyplývajúce sociálne pomery obyvateľstva. Až moment pravidelnosti a opakovania nám umožňuje skúmať doplnkové zamestnania ako celok, keďže všetky druhy sa ním charakterizujú.

Aby sme mohli podrobnejšie sledovať príčiny vzniku a rozvoja týchto zamestnaní na Kysuciach, treba ešte určiť, ktoré druhy ľudových zamestnaní do nich zaraďujeme a ktoré z nich sa vo väčšej miere rozšírili práve v tejto oblasti. Všeobecne zahrnujeme do nich⁶ tieto druhy:

a) s e z ó n n e, vykonávané pravidelne iba v určitom ročnom období, v určitej sezóne. Sem patria hlavne sezónne poľnohospodárske práce (žatvárstvo, mláectvo, repárstvo ap.) a pltnictvo,

b) o b c h ô d z k o v é, sčasti vykonávané iba v určitom ročnom období, sčasti však nezávisle po celý rok, a to pešo alebo povozom. Tieto obchôdzkové druhy ľudových zamestnaní sa neraz označujú ako tzv. potulné alebo vandrovné zamestnania. Do nich zahrnujeme podomový obchod v najširšom zmysle slova

⁶ Pozri *Konferencia o problematike dejín ľudovej kultúry na Slovensku*. SN 12, 1964, 502—504. — V podobnom zmysle si problematiku doplnkových zamestnaní všima a hodnotí aj početná národopisná literatúra zahraničná, najmä poľská, napr. M. C z e r n i e w s k a, *Gospodarstwa rolne i ludność o mieszanym źródle dochodu*, Warszawa 1964; M. D z i e w i e c k a, *Wpływ zarobkowania chłopów-robotników na produkcję rolną*, čas. *Ekonomista* 1961, č. 5; J. S m i a ł o w s k i, *Zajęcia dodatkowe ludności wiejskiej*, sborník *Lódzkie Studia Etnograficzne* 5, 1963; sborník *Kurpie. Puszcza Zielona*, Warszawa 1964; W. P a p r o c k a, *Przemysł domowy, rzemiosło i chłupnictwo wsi kurpiowskich od końca XIX wieku do chwili obecnej* (rukopis dizertačnej práce, Warszawa 1964) atď.

s výrobkami z drôtu a plechu (drotárstvo, plechárstvo), galantérie, textilu (plátenníctvo, handrárstvo, podomový obchod s čípkami a vyšivkami ap.), s ľudovými liečivami (olejkárstvo, šafraníctvo), s potravinami (hruškárstvo, slivkárstvo, pečienkárstvo, priekupníctvo s maslom, hydinou, vajíčkami ap.) a inými výrobkami (sklenkárstvo, oknárstvo, podomový obchod s dreveným poľnohospodárskym náradím a kuchynským náčiním, s hrnčiarskym riadom atď.). Ďalej sem patria aj vyššie formy podomového obchodu (trhovníctvo, jarmočníctvo) i hľadanie obživy napríklad kastrovaním zvierat (miškárstvo), ostrením alebo opravovaním niektorých nástrojov či pomôcok (brusičstvo, dáždnikárstvo) a ziste aj spôsoby hľadania obživy na okraji asociálnosti (harmonikárstvo, púťové speváctvo ap.).

c) v ý r o b n é, vykonávané najčastejšie len v zimnom období, keď poľnohospodárstvo viazalo najmenej pracovných síl rodiny. Sem možno zahrnúť prevažnú časť ľudovej podomáckej výroby, produkty ktorej boli pôvodne určené iba pre potreby vlastného hospodárstva alebo jednotlivých členov rodiny, neskoršie aj na výmenu v rámci dediny, prípadne na trhový predaj. Z hľadiska vzťahu ľudovej podomáckej výroby k poľnohospodárstvu sem patrí napríklad výroba poľnohospodárskeho náradia a kuchynského náčinia z dreva, šindliarstvo, košíkárstvo, tkáčstvo, vyšivkárstvo, výroba obuvi atď., teda tie druhy podomáckej výroby a dovedy, kým boli doplnkom roľníckych prác a kým sa nestali zamestnaním hlavným a nevyvinuli sa v remeslo a živnosť.

Kysuce patrili vždy medzi hospodársky najzaostalejšie a sociálne najslabšie oblasti. Preto ani z hľadiska výskytu veľkého počtu doplnkových zamestnaní nemožno ich zodpovedne porovnať ani s jednou oblasťou či už bývalého Uhorska, či buržoáznej CSR alebo Slovenského štátu. Hospodársko-sociálne pomery a všestranné zaostávanie Kysúc nútili obyvateľstvo — v niektorých obciach iba určitú časť, v iných zas takmer všetko práceschopné obyvateľstvo — pravidelne odchádzať z oblasti a hľadať si obživu inde. Pre Kysuce — či ich už ponímame vodopisne alebo administratívne⁷ (obr. 1) — za najcharakteristickejšie a najtypickejšie možno pokladať tieto druhy doplnkových zamestnaní: drotárstvo (neskoršie plechárstvo, klampiarstvo, v súčasnosti podomové opravárstvo), sezónárstvo (žatectvo a mlatectvo, po rozšírení pestovania cukrovej repy predovšetkým repárstvo, v súčasnosti poľnohospodárske brigádnicstvo), podomový obchod s galantériou (s tovarom drôteným, dreveným, strižným atď.), pltníctvo a šindliarstvo. Uvedené druhy zamestnaní sa na Kysuciach vyskytovali všeobecne a zasahovali — s výnimkou niekoľkých obcí na dolných Kysuciach, ktoré prirodzene inklinujú k priemyselnému centru Žiline — pred vybudovaním košicko-bohumínskej železnice všetky obce. V menšej a z hľadiska sociálneho v nepodstatnej miere sa tu vyskytovali aj ďalšie druhy doplnkových zamestnaní, predovšetkým podomový obchod s dreveným poľnohospodárskym náradím a kuchynským náčiním, nadväzujúci na rozšírenú podomácku výrobu z dreva (šindliarstvo,

⁷ Vodopisne majú Kysuce 47 obcí. Administratívne majú Kysuce — terajší okres Čadca, vytvorený z bývalého okresu Čadca a Kysucké Nové Mesto — po odčlenení niekoľkých obcí z dolných Kysúc k okresu Žilina iba 41 obcí. Pre obce na Kysuciach je typické, že majú početné samoty, kopanice, cholvarky, dvory a osady.

Obr. 1. Kysuce (situačný náčrt)
Kresby: M. Adámyová

sitárstvo, riečičiarstvo, tokárstvo, debnárstvo, košíkárstvo, domácka výroba kuchynského riadu ap.), furmanstvo (pred vybudovaním železnice na dopravu železnej rudy do Sliezska, soli z Poľska ap., po druhej svetovej vojne na dopravu a zbližovanie dreva v českom pohraničí), podomový obchod a priekupníctvo s maslom, hydinou a vajíčkami, ďalej trhovníctvo (jarmočníctvo), ako aj početné spôsoby obživy na okraji asociálnosti (harmonikárstvo, púťové speváctvo, vyberanie milodarov, žobráctvo ap.).

Keďže základné príčiny vzniku a rozvoja týchto vedľajších zamestnaní na Kysuciach zisťujeme na pozadí ekonomicko-sociálnych faktorov a z nich vyplývajúcich hospodársko-sociálnych pomerov obyvateľstva, rozoberieme si postupne jednotlivé príčiny nízkej rentability poľnohospodárskej malovýroby a malej zainteresovanosti obyvateľstva na zisku z lesnej prvovýroby. Ďalej si všimneme aj hustotu obyvateľstva na jednotku ornej i poľnohospodárskej pôdy, aby sme mohli dokumentovať jej nadmernú zaťaženosť počtom ľudí. Nakoniec rozoberieme aj príčiny nedostatku pracovných príležitostí v priemysle i živnostiach alebo — inými slovami — nadbytku voľných alebo skrytých pracovných síl, aby sme na ich pozadí mohli dokázať nevyhnutnosť vzniku a rozvoja jednotlivých zamestnaní maloroľníckeho ľudu na Kysuciach a pretrvávajúce niektorých druhov týchto zamestnaní až do súčasnosti. Upozorňujeme pritom, že hlavným cieľom nášho príspevku je objasniť iba základné faktory a príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach, ktoré — nezávisle od politického a hospodárskeho zriadenia — pôsobili nepretržite v minulých storočiach a ktorých vplyv sa v značnej miere uplatňuje ešte aj v súčasnosti. Neusilujeme sa teda zistiť presné počiatky ich vzniku, lebo doterajším archívnym

výskumom sa nám ešte nepodarilo získať dostatočné množstvo hodnoverných údajov.

V príspevku zachycujeme predovšetkým obdobie posledných 100—120 rokov.⁸ Je to obdobie zhruba od zrušenia poddanstva, prípadne od počiatkov priemyselnej výroby v Uhorsku. Rovnako zrušenie poddanstva, ako aj kapitalistické podnikanie v priemysle napomohli — priamo i nepriamo — drobnému roľníkovi odpútať sa od skromnej obživy, ktorú mal zabezpečenú zásluhou vlastníctva určitej výmery pôdy, a vrhli ho ako lacnú pracovnú silu na kapitalistický trh. Keďže priemysel a kapitalistické podnikanie v horských oblastiach poskytovali obyčajne iba minimálny počet pracovných príležitostí, donútili ho hľadať si popri roľníctve a chove hospodárskych zvierat iné zdroje obživy. Drobný roľník ich nachádzal v doplnkových zamestnaniach.

Konštatovanie veľkého rozvoja jednotlivých druhov týchto zamestnaní práve po zrušení poddanstva alebo v období rozvíjajúcej sa priemyselnej výroby v Uhorsku neznamenaá, že mnohé z nich by na Kysuciach neboli bývali rozšírené už v predchádzajúcich storočiach. Mnohé archívne doklady zo 17. a 18. stor. nám na Kysuciach dokladajú nielen existenciu pltníctva,⁹ z 19. stor. drotárstva¹⁰ a podomového obchodu,¹¹ ale nepriamo máme nimi potvrdzované aj odchádzanie značného počtu obyvateľstva na sezónne poľnohospodárske práce.¹² Bez ohľadu na tieto archívne doklady všimame si však iba tie ekonomicko-sociálne faktory, ktoré rovnako pôsobili v minulých storočiach, ako aj v storočí našom. Uvedomujeme si pritom, že popri nich mohli na vznik a rozvoj jednotlivých druhov týchto zamestnaní pôsobiť — a zaiste i pôsobili — aj iné momenty lokálneho či časového charakteru (neúroda, povodne, sociálna bieda, hlad ap.), ktoré urýchlili alebo prehlbili pôsobenie spomenutých faktorov. Vo svojom príspevku sa teda usilujeme na pozadí ekonomicko-sociálnych faktorov zistiť všetky dôležité momenty, ktoré priamo podmienili vznik a rozvoj doplnkových zamestnaní na Kysuciach a určitým podielom vplývali na ich všeobecné rozšírenie.

⁸ Archívny výskum sme doteraz obmedzili predovšetkým na obdobie pred prvou svetovou vojnou a po nej (Okresný archív v Čadei a Žiline), iba čiastočne a príležitostne sme si všimli aj materiál z 18. a 19. stor. (Štátny archív v Bytči a Nitre.)

⁹ J. M a c ů r e k, *Valaši v západných Karpatoch v 15.—18. stolytí*. K dejinám osídlení a hospodársko-spoločenského vývoje jižního Těšínska, jihozápadního Polska, severozápadního Slovenska a východní Moravy, Ostrava 1959, 442—444, publikuje doteraz nám známe najstaršie údaje o kysuckom pltníctve už z roku 1637 (ďalej citujeme ako *Valaši*).

¹⁰ *Conscriptio possessionum Trenčianskej župy z fondu Trenčianska župa I. Daňové súpisy z roku 1828*, uložené v Štátnom archíve v Nitre, uvádzajú drotárstvo na severe župy v mnohých obciach ako vedľajší zdroj obživy.

¹¹ Dikálny súpis z rokov 1734—1735 (fond Trenčianska župa I, Daňové súpisy, uložené v ŠA v Nitre) v prípade obce Stará Bystrica a Nová Bystrica uvádza aj kupecov s maslom a drevom. — Dikálny súpis z roku 1726 (z toho istého fondu a archívu) uvádza v prípade viacerých obcí veľký počet bližšie neurčených kupcov. Za upozornenie na tento materiál ďakujem A. Spieszovi, pracovníkovi Historického ústavu SAV.

¹² Determinačné protokoly Bratislavskej župy, uložené v Štátnom archíve v Bratislave, uvádzajú výšku odmeny sezónnych poľnohospodárskych robotníkov takmer každý rok. Je známe, že v Bratislavskej župe boli u veľkej časti sedliakov najímaní ženci, tzv. messori, už na prelome 16.—17. stor. Pozri F. M a k s a y, *Parasztáság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon*, Budapest 1950, 41, 64, 103—104. — Z. S á r k ō z i, *Príspevok k dejinám slovenských poľnohospodárskych sezónnych robotníkov (1848—1914)*. HČ 12, 1964, 75 n.

Uverejňovaná stať je prvou časťou širšie koncipovanej práce, ktorú pripravujeme v rámci úlohy *Vplyv industrializácie a socialistickej kolektívizácie na život a kultúru ľudu*. Keďže druhá časť práce bude hovoriť o každom druhu týchto zamestnaní na Kysuciach osobitne, tretia zas o vplyve postupného priemyselnovania a kolektívizovania na niektoré úseky života a kultúry ľudu (na staviateľstvo, bývanie, odev, stravu, rodinné a spoločenské vzťahy ap.), v prvej časti sme sa zámerne sústredili iba na tie momenty a faktory ekonomického a sociálneho charakteru, ktoré podmienili vznik a rozvoj doplnkových zamestnaní na Kysuciach ako celku. Preto uverejňovanú stať treba hodnotiť ako úvod do vlastnej problematiky doplnkových zamestnaní v tejto oblasti.

A. P o ľ n o h o s p o d á r s t v o

Poľnohospodárska výroba a s ňou úzko spojený chov hospodárskych zvierat, najmä pastierstvo, boli v minulosti na Kysuciach nielenže prevládajúcim, ale možno povedať, hlavným a jediným zdrojom obživy miestneho obyvateľstva. Toto postavenie poľnohospodárskej výroby a chovu dobytká súvisí však na Kysuciach nielen s geologicko-poveternostnými pomermi a s bonitou pôdneho fondu, ale aj so spôsobom osídľovania tohto územia v 16.—18. stor., teda počas valašskej a tzv. kopaničiarskej kolonizácie.

Počiatky valašskej kolonizácie na Kysuciach spadajú pravdepodobne už do prelomu 15.—16. stor.¹³ Najväčší rozmach a intenzitu zaznamenáva táto kolonizácia až v nasledujúcich storočiach. Keďže obe kolonizácie, rovnako valaská, ako aj kopaničiarska, sú z hľadiska vysvetlenia súčasného stavu a produktivity poľnohospodárskej výroby na Kysuciach veľmi závažné, aspoň stručne sa zmieniame o ich priebehu a zároveň rozvedieme aj ich vzťah k osídľovaniu i k poľnohospodárstvu v tejto oblasti.

Počas tureckej expanzie a po strate úrodnej maďarskej nížiny prejavila sa naliehavá potreba čoraz viac a lepšie využívať poľnohospodársku pôdu v severných oblastiach bývalého Uhorska. Šlo pritom nielen o pôdu, ktorá sa nachádzala na dolných tokoch slovenských riek, ale aj o pôdu vo vyšších polohách, o pôdu horskú. V súvislosti so zaberaním novej pôdy na poľnohospodársku výrobu sa na Slovensku ešte viac upevňuje feudálny poriadok a čím ďalej tým výraznejšie sa začína prejavovať aj snaha zvýšiť produktivitu tejto výroby v rámci feudálneho majetku. Táto snaha sa uplatňovala jednak zdokonaľovaním výroby na jestvujúcich majetkoch, jednak sa zavádzala na pôde, ktorá sa v tomto období ešte len získavala v horských dolinách a na vrchoch.¹⁴ Pri zavádzaní veľkovej výroby a určitej intenzifikácie poľnohospodárstva postupoval feudál v podstate dvojakým spôsobom. Na jednej strane nútil svojich poddaných postupovať do horských dolín, na horské svahy a vrchy, na druhej strane zas usadzoval na týchto miestach aj valasko-pastiersky element, ktorý postupne prichádzal na jeho

¹³ J. Macůrek, *Valašské osídlení na Kysucku-Cadecku a jeho souvislosti s Těšínskem (v 16. a 17. století)*, Slezský sborník 52, 1954, 561 (ďalej citujeme ako *Valašské osídlení*).

¹⁴ J. Macůrek, *Valašské osídlení*, 455, 469.

dominium či už zo susedných panstiev, či spoza hraníc.¹⁵ Každý feudál sa usiloval využívať valasko-pastiersky element z viacerých dôvodov. Valasi prinášali nielen nové možnosti využitia horských pasienkov, ale aj nové spôsoby obhospodarovania horských plôch a ďalšie možnosti spracúvania horských i lesných produktov.

Územie Kysúc bolo v uvedených storočiach takto postupne osídľované nielen z juhu, ale aj zo severu a severozápadu. Kým z juhu sa do horských dolín a na vrchy tlačil slovenský poddaný, zo severu a severozápadu bol to element jednak valaský, jednak — čiastočne — aj poľský a sliezsky.¹⁶ Zo slovenskej strany, teda z juhu, sa o rozšírenie svojich majetkov a o zintenzívnenie poľnohospodárskej výroby na Kysuciach usilovali panstvá v Budatíne, Strečne, Starom hrade, Hričove a v Bytči. Zo severu a severozápadu boli to panstvá cudzie: poľské (Żywiec) a sliezske (Tešín), ktoré na viacerých miestach prekračovali vodopisné rozmedzie Západných Beskýd, ako aj štátne hranice Uhorska. Tieto sa zas snažili na južných svahoch Beskýd využívať jednak bohatstvo horských pasienkov a lesov, jednak sa tu aj trvalejšie usadiť v záujme rozšírenia svojich terénov na vypásanie.¹⁷ Na základe rozboru historických faktov možno konštatovať, že zásluhou tohto valasko-pastierskeho elementu sa využili všetky podmienky pre rozvoj horského hospodárenia a zároveň sa zaviedli aj nové metódy vo využívaní horskej pôdy.¹⁸

Toto stretanie rozdielnych hospodárskych záujmov jednotlivých feudálnych panstiev, viacerých etníc a v neposlednom rade aj odlišných foriem hospodárskeho podnikania spôsobilo, že pastiersky element si postupne osvojoval spôsoby obrábania polí, roľnícky zase spôsoby využitia horských pasienkov a lesov hlavne intenzívnejším chovom dobytky. Preto napríklad Valasi, keď sa už pridržali určitých osád, začali čoskoro dopĺňať pastiersky spôsob obživy poľnohospodárskou prácou na horských poličkách, ktoré si tu, vo vyšších polohách, vytvárali namáhavo, so značnými ťažkosťami i skromnými perspektívami rentability a výnosnosti pôdy. Horské polička si zakladali predovšetkým na tých miestach, kam slovenská kolonizácia z juhu ešte neprenikla. No i napriek týmto zásadným zmenám v spôsobe obživy nemožno Valachov v prvej polovici 16. stor. označiť a nazývať už horskými sedliakmi. Stali sa nimi až neskoršie, počas tzv. kopaničiarskej kolonizácie.¹⁹

¹⁵ J. Macůrek, *Valašské osídlení*, 456.

¹⁶ M. Gotkiewicz, *Polskie osadnictwo Czadeckiego i Orawy*, Katowice 1939, účasť poľského etnického elementu na osídľovaní horných Kysúc nadmerne zdôrazňuje. — J. Macůrek, *Valaši*, 62 atď. V týchto prácach pozri aj ďalšiu bohatú literatúru k tejto problematike.

¹⁷ J. Macůrek, *Valaši na Těšinsku po 30-leté válce (v 2. polovině 17. století)*. Slezský sborník 52, 1954, 51 (ďalej citujeme ako *Valaši na Těšinsku*). — J. Macůrek, *Valašské osídlení*, 549. — R. Marsina, *Tri state zo slovenskej diplomatiky*. Trenčianske listiny z roku 1493, 1429 a 1421 a otázka ich pravosti, HŠ 3, 1957, 296 (ďalej citujeme ako *Tri state*). — F. Matějka, *K moravsko-slovenským stykom v dobe rozvíteného feudalizmu*. HŠ 2, 1956, 157. — Najobširnejšie J. Macůrek, *Valaši*, 67 n.

¹⁸ J. Macůrek, *K otázce valašského osídlení v jihozápadním Těšinsku, v Pováží a na Moravě v 16.—17. století*. Valašsko 1, 1952, 97 (ďalej citujeme ako *K otázce*).

¹⁹ J. Macůrek, *Valašské osídlení*, 467. — J. Macůrek, *Valaši*, 75, 83, 95, 96.

Kopaničiarska kolonizácia sa na Kysuciach uskutočnila v niekoľkých etapách. Spočiatku to bolo iba vyrubovanie lesov v záujme rozšírenia horských pasienkov. Po ňom nasledovalo klčovanie a príprava rúbanísk a kopaníc (planísk) v záujme vybudovania dočasných obydľí (cholvarkov²⁰) a založenia horských poličok, z ktorých postupne sa vyvinuli polička i obydlia trvalé. V ďalšom vývoji sa tieto obydlia s poličkami postupne premieňali na horské samoty, kopanice, dvory, osady i celé dediny.²¹ Kopaničiarska kolonizácia sa uskutočňovala rovnako slovenským, ako aj cudzím etnickým elementom.²² Jej hlavná fáza a najväčší rozmach spadá do druhej polovice 16. a na začiatok 17. stor. V tomto období vzniklo na Kysuciach najviac kopaničiarskych usadlostí, neskoršie postupne vyčleňovaných do samostatných obcí. Tak vznikla napríklad obec Čadca (pred rokom 1572²³), Turzovka (1598), Podvysoká (1625), Podjavorinská-Oščadnica (1638), Čierne (1645), Skalité (1648²⁴), Zákopčie (1661), Horelica (okolo roku 1675²⁵), Staškov²⁶ atď. Na Kysuciach pri kopaničiarskej kolonizácii nešlo len o uplatnenie osobitnej formy hospodárskeho podnikania feudálnych panstiev. Šlo hlavne o osídlenie voľnej horskej pôdy v prospech feudála. Preto nielen valaský element, ale aj slovenský poddaný bol nútený venovať sa — z hľadiska dovtedajšieho feudálneho hospodárenia zaiste intenzívnejším — spôsobom využívania tejto pôdy. Rozptýlene sa usadzoval na horských úbočiach i na hrebeňoch vrchov a začal tu obrábať dovtedy poľnohospodársky vôbec nevyužitú pôdu.²⁷ Tak sa na Kysuciach postupne vytvoril celý systém sezónnych (letných) pastiersko-roľníckych obydľí (cholvarkov), ktoré sa v ďalšom vývoji premieňali na trvale obývateľné kopanice (samoty, dvory, osady i obce).

²⁰ Pomenovanie *cholvarok*, *folvarok* sa odvodzuje od nemeckého Vollwaare. Ide v podstate o pastierske letovisko (letnicu vo vrchoch), v niektorých obciach nazývané aj *šopa* (Zborov nad Bystricou), ktoré slúžilo na ustajnenie dobytku po celé obdobie pasenia i na prenecovanie pastierov. Letovisko malo trvalý charakter, to znamená, že sa neprenášalo na iné miesta. Mlieko sa tu vydávalo, niekedy aj spracúvalo, najčastejšie sa však znášalo do dediny raz denne. Cholvarky sú rozšírené hlavne v Bystrickej a Čiernianskej doline, menej už vo Vadičovskej a v iných. Pozri aj R. Matter, *Csacza mezőváros és környéke történeke*, Zsolna 1907. — R. Matter, *Kysucký dejepis* (Na základe rôznych listín a archívov), I. diel, Žilina 1927, 18 (ďalej citujeme ako *Kysucký dejepis*). — R. Bednárík, *K štúdiu cholvarkov na Kysuciach*. Sborník SNM — Etnografia 57, 1963, 29. — A. Bielek, *Kysuce*. Tovaryšstvo 2, 1895, 155—156 (ďalej citujeme ako *Kysuce*). — O cholvarkoch a živote mládeže v nich pozri aj obecnú kroniku *Pamätná kniha obce Zborov nad Bystricou I* (1935—1944), 56—57. Cholvarky (*šopy*) sa tu charakterizujú ako z dreva postavené letné maštale na zárubku každého dvora.

²¹ J. Macůrek, *České povstanie v rokoch 1618—1620 a severozápadné Slovensko*. HŠ 2, 1956, 103. — J. Macůrek, *Rebelie na východní Moravě v první polovině 17. století (v letech 1621—1644) a severozápadní Slovensko*. HŠ 3, 1957, 119.

²² J. Macůrek, *Valašské osídlení*, 487—488. — J. Macůrek, *Valaši*, 99 n.

²³ R. Marsina, *Tri state*, 296—297.

²⁴ J. Macůrek, *Valaši na Těšínsku za třicetileté války*. Valašsko 2, 1953, 10 (ďalej citujeme ako *Valaši za války*). — Pozri aj urbár budatínskeho panstva, sčasti publikovaný v Sborníku MS 6—7, 1928—1929, sčasti v Slezskom sborníku 52, 1954, príloha I a II. — O založení Turzovky pozri aj *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I (16. storočie)*, Bratislava 1959, 467—468.

²⁵ J. Macůrek, *Valaši na Těšínsku*, 84.

²⁶ J. Macůrek, *Valašské osídlení*, 487, neuvádza rok založenia obce Staškova. — Pozri aj J. Macůrek, *Valaši*, 83 n.

²⁷ J. Macůrek, *K otázce*, 98.

Dôležitým momentom, ktorý v rozvoji kopaničiarskeho osídlenia Kysúce zohral závažnú úlohu, bol zákon o zrušení poddanstva z roku 1848. Tento zákon oslobodil od poddanskej služobnosti iba urbársku pôdu, nie však už pôdu kopaničiarsku, ktorá na Kysuciach — podobne ako aj v iných horských oblastiach Slovenska — vznikala a úzko súvisela so špecifickým vytváraním podmienok pre vznik kapitalizmu vo feudálnom poľnohospodárstve, hlavne so vznikom majerov a zemepanského alodiálneho hospodárenia.²⁸ To, že uvedený zákon nezrušil poddanskú služobnosť od kopaničiarskej pôdy, spôsobilo, že sa poddaným v horských oblastiach zamedzil prístup k takej pôde, ktorú bolo možno ľahšie skultivovať. Pri zvýšenej populácii poddaný tak nemal možnosť kam umiestňovať svoj prirodzený populačný prírastok. Poddaný sa musel stať buď želiarom na majeri alebo námezdným robotníkom na zemepanskom majetku, teda sezonárom, prípadne sa musel usilovať získať pôdu, o ktorú nemal zemepán osobitný záujem a bol ochotný ju prepustiť do užívania za určité služobnosti. Šlo pritom len o pôdu lesnú, značne vzdialenú od obce alebo zemepanského majera. Keďže kopaničiarska pôda nebola spomenutým zákonom oslobodená od poddanských služobností, stalo sa samozrejším, že roľníci museli z nej aj naďalej odvádzať desiatok alebo plniť určité robotové povinnosti aj vtedy, ak ju mali v užívaní po viac generácií.²⁹ Otázku kopaničiarskej pôdy pre drobných roľníkov-kopaničiarov nepriaznivo riešil aj urbáriálny patent z roku 1853. Majitelia kopaničiarskej pôdy museli naďalej odvádzať feudálne služobnosti dovtedy, kým im zemepán kopanice neodobral alebo kým sa zo služobností nevykúpili. Na Slovensku, a teda aj na Kysuciach, poddanské služobnosti z kopaničiarskej pôdy zanikajú až takmer po polstoročí od zrušenia poddanstva v Uhorsku, teda v osemdesiatych až deväťdesiatych rokoch 19. stor.³⁰

Domnievame sa, že z uvedeného náčrtu historického vývoja aspoň čiastočne vidieť závislosť hospodársko-sociálnych pomerov obyvateľstva na Kysuciach od spôsobu osídľovania a nepriamo aj príčiny veľkého rozvoja niektorých druhov doplnkových zamestnaní (pltníctva, drotárstva, sezonárstva i podomového obchodu) práve po zrušení poddanstva. Ak si chcel kysucký roľník-kopaničiar v druhej polovici 19. stor. plniť svoje služobnosti za pôdu, z ktorej aj tak nemohol vyživiť ani vlastnú rodinu, nieto ešte pomýšľal na rozširovanie pôdy ďalším prikupovaním, musel si tieto služobnosti buď odrobiť vo forme roboty na panskom majeri, alebo — a to vari častejšie — usilovať sa vyplatiť ich z peňazí, ktoré získal v inom, neroľníckom zamestnaní. Neprekvapuje preto, že na Kysuciach práve v tomto období možno zaznamenať najviac rôznych druhov doplnkových zamestnaní, prostredníctvom ktorých bol značný počet obyvateľov

²⁸ J. M é s á r o š, *Roľnícka a národnostná otázka na Slovensku 1848—1900* (K problematike feudálnych prežitkov), Bratislava 1959, 49 (ďalej citujeme ako *Roľnícka otázka*).

²⁹ K. R e b r o, *K otázke práv poddaného k usadlosti do roku 1848*, HŠ 8, 1963, 78, pripomína, že vo feudalizme nikoho nekvalifikovalo na úžitkového vlastníka to, že pôdu užíval, pretože ju mohol užívať z titulu árendy, zálohu, prostého používania, výprosý atď. Podobná situácia bola v platnosti aj po zrušení poddanstva. Pozri J. M é s á r o š, *Roľnícka otázka*, 50—51.

³⁰ J. M é s á r o š, *Roľnícka otázka*, 55.

nútený hľadať si obživu aj v obdobiach neskorších, pred prvou svetovou vojnou i po nej.

Aby sme dokázali, že v prípade kopaničiarskeho typu osídlenia nejde na Kysuciach o malý alebo bezvýznamný podiel, uvedieme niektoré údaje, ktoré nám ho dokreslia a spresnia. Pripomíname, že ide o údaje zo súčasnosti, z roku 1960 a 1962. Údaje nám v absolútnom čísle i percente vyjadrujú stav a pomer kopaničiarskeho osídlenia k osídleniu v uzavretých³¹ obciach a možno ich v plnom rozsahu — aspoň v ich percentuálnom pomere — aplikovať aj na predchádzajúce obdobie.³² (Pozri tabuľku 1³³.)

Z celkového počtu obyvateľstva terajšieho okresu Čadca, zahrnujúceho takmer celé Kysuce, žilo r. 1960 na kopaničiach (samotách, dvoroch, osadách) 29,6 0/0, r. 1962 dokonca 30,1 0/0, teda zhruba takmer 1/3 všetkého obyvateľstva. Skutočnosť, že kopanice sú na Kysuciach organickou súčasťou vidieckeho osídlenia, možno doložiť rozborom kopaničiarskeho osídlenia v 17 vybraných obciach (z celkového počtu 41 obcí v okrese), v ktorých je tento typ osídlenia najroz-

T a b u ľ k a 1
Počet kopaničiarskeho obyvateľstva na Kysuciach

Forma osídlenia	1960		1962	
	absolútne	0/0	absolútne	0/0
Mestské a zmiešané (bez kopaníe)	21 862	20,4	28 914	26,3
Vidiecke (vrátane kopaníe)	85 287	79,6	80 886	73,7
S p o l u	107 149	100,0	109 800	100,0
Z toho kopanice (vrátane samot)	31 731	29,6	33 050	30,1

³¹ Termín osídlenie v uzavretej obci nemožno použiť pre obce na horných Kysuciach, iba na dolných. Typ osídlenia v uzavretej obci (v intraviláne) súvisí s roľníctvom, typ osídlenia v neuzavretej obci s pastierstvom ako (pôvodne) hlavným zamestnaním obyvateľstva a s kopaničiarskou kolonizáciou.

³² Pozri *Návrh hospodárskeho rozvoja okresu Čadca (textová časť)*. Základný podkladový materiál, ktorý spracovali pracovníci Státneho ústavu pre rajónové plánovanie v Bratislave, Bratislava 1961, 33 (ďalej citujeme ako ŠÚRP Bratislava č. 0124/61) i *Dokument o súčasnom stave okresu Čadca a návrh na riešenie likvidácie zaostalosti*, ktorý spracovali pracovníci Okresného národného výboru v Čadci, odboru plánovacieho, Čadca 1963 (ďalej citujeme ako ONV Čadca č. 0284/63). Za umožnenie preštudovať uvedené rukopisy a publikovať potrebné údaje ďakujem autorom oboch návrhov i príslušným nadriadeným zložkám, predovšetkým vedúcemu plánovacieho odboru ONV v Čadci Jánovi Lepišovi.

³³ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 33 (údaje z roku 1960) a ONV, odbor plánovací v Čadci (údaje z roku 1962). Roku 1962 žilo na kopaničiach (dvoroch, osadách) spolu 28,2 0/0, na samotách 1,9 0/0 všetkých obyvateľov okresu. Roku 1960 bolo v okrese spolu 647 kopaničiarskych sídelných útvarov; v jednom žilo priemer 49 osôb. Pozri aj Š. J a n š á k, *Príspevok k štúdiu osídlenia Slovenska. Obce a kopanice*. SMSS 23, 1929, 106, 108—109.

širenejší a problémy spojené s jeho postupnou likvidáciou najaktuálnejšie. (Pozri tabuľku 2³⁴.)

Zo štatistických údajov tabuľky vyplýva niekoľko pozoruhodných zistení. Je potrebné si všimnúť, že z uvedených 17 typických kopaničiarskych obcí na Kysuciach až 13 z nich (76,5 %) dosahuje percentuálnu hodnotu kopaničiarskeho osídlenia vyššiu, ako bol celookresný priemer r. 1960. Dalej vidíme, že v šiestich obciach (Dlhá nad Kysucou, Klokočov, Korňa, Nová Bystrica, Olešná a Zákopčie) kopaničiarsky typ osídlenia jednoznačne prevláda, kým v ďalších štyroch (Makov, Oščadnica, Riečnica a Vysoká nad Kysucou) je s uzavretým (intravilánovým) typom približne v rovnováhe.³⁵ Napokon, po tretie, treba upozorniť, že v niektorých obciach dosahuje hodnotu vyše 80 %, čo znamená, že takmer všetko obyvateľstvo býva na kopaničiach (samotách, cholvarkoch, dvoroch, osadách). Centrum obce (uzavretý, intravilánový typ osídlenia) je veľmi malé a zahŕňa iba kultúrny a administratívny stred.

Štatistické údaje, ktoré sme uviedli, úzko korešpondujú s rozvojom doplnkových zamestnaní. Všetky obce s prevládajúcim typom kopaničiarskeho osídlenia sa totiž v minulosti vyznačovali veľkým rozvojom doplnkových zamestnaní, pričom napríklad Zákopčie so svojimi 88,6 % sa v letnom období, v sezóne, takmer vyľudňovalo. Zo Zákopčia — ale aj z iných obcí — odchádzalo už na jar takmer všetko práceschopné obyvateľstvo. Mužovia odišli na drotárku alebo za podomovým obchodom, ženy na sezónne poľnohospodárske práce-roboty. Doma, na obrobenie skromného poľnohospodárstva, zostávali iba staršie ženy, deti a nevládni starci.

Intenzitu kopaničiarskeho osídlenia možno dokumentovať aj niektorými ďalšími štatistickými údajmi, ktoré nám môžu ešte viac spresniť a vyčíslieť najmä vzťahy tohto typu osídlenia vo vybraných 17 obciach. Ide o údaje vzťahu počtu obyvateľov na kopaničiach k celookresnému priemeru, ako aj vzťahu počtu kopaničiarskych bytov a osôb, žijúcich na kopaničiach. (Pozri tabuľku 3³⁶.)

Ako z tabuľky vyplýva, v spomenutých 17 kopaničiarskych obciach žilo až 65,7 % všetkého kopaničiarskeho obyvateľstva. Rozloha kopaničiarskeho osídlenia v nich dosahuje až 66,7 % z rozlohy tohto typu osídlenia v celom okrese. Ešte pozoruhodnejšie a extrémnejšie sú údaje, týkajúce sa počtu bytov a osôb. V spomenutých 17 obciach³⁷ sa r. 1960 nachádzalo až 93,5 % všetkých kopaničiarskych bytov okresu a žilo v nich dokonca 94,1 % z celého počtu kopaničiarskeho obyvateľstva. Táto intenzita a veľká koncentrácia kopaničiarskeho osídlenia v spomenutých obciach, podmienená už pri svojom vzniku úsilím feudálnej vrchnosti čo najefektívnejšie využiť horskú pôdu, nevyhnutne musela

³⁴ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 66—67.

³⁵ Už A. Bielek, *Kysuce*, 155, pripomenul, že kysucké obce nie sú tak postavené ako iné, ktoré ležia na úrodnejšej pôde. Nie sú v hromade, zoskupené okolo centra, kostola a školy. Tisíce ľudí býva po cholvarkoch a v roztratených dvoroch osamotene. Ani centrum obcí nemá vlastne uzavretý intravilán, hoci sme tento termín použili na označenie kultúrneho a administratívneho centra obce.

³⁶ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 67.

³⁷ Pozri tabuľku č. 2.

Tabuľka 2

Rozsah kopaničiarskeho osídlenia v niektorých obciach
1960

P. č.	Obec	Počet obyvateľov			Počet bytov na kopaniciach
		spolu	z toho na kopaniciach	%	
1	Čadca	11 620	3557	30,6	710
2	Čierne	3280	536	16,3	103
3	Dlhá n. Kys.	1140	851	74,6	168
4	Klokočov	4286	2264	52,8	553
5	Korňa	2800	1822	65,1	364
6	Makov	3108	1508	48,5	135
7	Nesluša	4320	811	18,8	160
8	Nová Bystrica	3618	2943	81,3	527
9	Olešná	2265	1887	83,3	384
10	Oščadnica	5400	2516	46,6	404
11	Raková	5020	864	17,2	172
12	Riečnica	887	435	49,1	72
13	Staškov	2536	940	37,1	146
14	Svrčinovec	3146	1220	38,8	208
15	Turzovka	5570	320	6,7	99
16	Vysoká n. Kys.	4625	2150	46,5	309
17	Zákopčie	3387	3002	88,6	625
Spolu		70 446	29 851	42,4	5501

Tabuľka 3

Intenzita kopaničiarskeho osídlenia vo vybraných obciach na Kysuciach
1960

Ukazovateľ	Okres Čadca	Kopaničiarska oblasť (17 obcí)	
		absolútne	%
Počet obyvateľov	107 149	70 446	65,7
Rozloha v km ²	910,73	607,30	66,7
Počet kopaničiarskych bytov	5880	5501	93,5
Poče osôb žijúcich na kopaniciach	31 731	29 851	94,1

už v minulosti spôsobovať istý tlak na pôdu. Pretože pôdny fond v týchto obciach nebolo možno ľubovoľne a podľa potreby rastu obyvateľstva rozširovať a zväčšovať, musel sa spomenutý tlak na pôdu orientovať iným smerom. Orientoval sa navonok, na pravidelné získavanie doplnkovej obživy mimo obce a oblasti, a to v takých zamestnaniach, ktoré sa miestnemu obyvateľstvu javili v príslušnom období najdosiahnuteľnejšie a najvyhovujúcejšie.

Vzťah kopaničiarskeho osídlenia na Kysuciach k doplnkovým zamestnaniám možno nepriamo dokumentovať aj údajmi o zafarbenosti bytového fondu na kopaniciach. (Pozri tabuľku č. 4³⁸.)

³⁸ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 68 (údaje z roku 1960) a ONV Čadca č. 0284/63, tabuľka č. 2, str. 10 (údaje z roku 1962). Podobne ONV v Čadci č. 315/1965.

Tabuľka 4

Zaťaženosť bytového fondu na Kysuciach
1960 a 1962

Ukazovateľ	1960		1962	
	okres	kopanice	okres	kopanice
Priemerný počet osôb na jeden byt	4,8	5,4	4,9	5,6
Obytná plocha na jedného obyvateľa v m ²	5,6	4,6	5,5	4,5

Kým celookresný priemer zaťaženosť bytového fondu počtom osôb, ktoré r. 1960 pripadali na jeden byt, bol 4,8 osôb, zatiaľ priemer na kopaniciach dosahoval hodnotu už 5,4 obyvateľov na jeden byt (r. 1962 až 5,6). Ak tento údaj premietneme do vzťahu centrum obce-kopanice, rozdiel 0,6 osôb na jeden byt, ktorý sa nám javí vo vzťahu celý okres-kopanice, sa ešte zvýši, keďže východiskovým údajom nám bol celookresný priemer, a nie priemerný počet osôb na jeden byt „intravilánový“. Zaťaženosť bytového fondu na kopaniciach je ešte vyššia hlavne v obciach, ktoré sme vyčlenili ako typické obce kopaničiarskeho osídlenia. Z údajov, ktoré máme k dispozícii,³⁹ vidieť, že na Kysuciach je značný počet obcí, v ktorých na jeden byt — bez ohľadu na veľkosť a vybavenosť — pripadá viac ako 6 osôb, pričom na druhej strane zas priemerná výmera obytnej plochy na jedného obyvateľa je nižšia ako 5 m² (takto je to v 18 obciach, v Radôstke dokonca len 3,8 m²). Je iba pochopiteľné, že situácia v zaťaženosť bytového fondu na Kysuciach v minulosti nebola priaznivejšia. skôr naopak, najmä ak uvážime, že ju okrem mnohodetnosti zvyšoval aj všeobecne rozšírený systém veľkorodiny,⁴⁰ ktorý sa tu v niektorých zvyškoch — predovšetkým na kopaniciach — zachoval až do posledných desaťročí.

Naše konštatovania, vzťahujúce sa či už k otázke kopaničiarskeho osídlenia na Kysuciach, či k jeho intenzite alebo k zaťaženosť bytového fondu, dostatočne naznačujú a priamo i nepriamo potvrdzujú neutešené hospodársko-sociálne pomery a z nich vyplývajúcu nízku životnú úroveň kysuckého obyvateľstva. Hoci nevyčerpávajú všetky príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach, predsa v závažnej miere ukazujú priamu závislosť týchto zamestnaní od spôsobu osídlenia ako faktora, ktorý zohral pri ich všeobecnom rozšírení dôležitú úlohu. Zohral ju najmä preto, lebo spôsob kopaničiarskeho osídlenia úzko súvisí s otázkou rentability poľnohospodárskej výroby, so stavom a bonitou pôdneho fondu ako základného zdroja obživy.

* * *

Nízka rentabilita poľnohospodárskej malovýroby na Kysuciach nebola v mi-

³⁹ ONV Čadca č. 0284/63, 10.

⁴⁰ I. H á l e k, *Zápisky lekára*, Bratislava 1960, 130 (ďalej citujeme ako *Zápisky*). — Pozri aj K. A n d e l, materiál o veľkorodine zo Zborova nad Bystricou, uložený v dokumentačnom oddelení NÚ SAV č. TA 46 b.

nulosti však podmienená a ovplyvňovaná iba spôsobom kopaničiarskeho osídlenia. Na poľnohospodársku výrobu ako hlavný zdroj obživy pôsobili — v negatívnom zmysle — aj ďalšie faktory, ktoré možno sumárne zahrnúť pod pojem geologicko-klimatické. Tieto faktory určujú aj zaradenie pôdneho fondu do určitej výrobnjej kategórie. Zaradenie sa uskutočňuje nielen podľa skladby a výnosnosti pôdy, ale hlavne podľa predpokladov, ktoré pôdny fond — pod vplyvom geologicko-klimatických faktorov — poskytuje pre pestovanie základných druhov poľnohospodárskych plodín. Skôr však, ako by sme rozobrali pôsobenie týchto faktorov na Kysuciach, všimneme si niektoré štatistické údaje o zaradení obyvateľov do jednotlivých druhov povolania, ako aj údaje o rozsahu (veľkostnej štruktúre) poľnohospodárskych závodov. (Pozri tabuľku 5⁴¹.)

T a b u ľ k a 5
Základné druhy povolania na Kysuciach
1930

Základné druhy povolania	% obyvateľstva
Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybárstvo	61,6
Priemysel a živnosti	16,0
Obchod, peňažníctvo a doprava	11,4
Verejné služby a slobodné povolania	2,2
Ostatné povolania	6,8

Z uvedených štatistických údajov vidíme, že ešte v období prvej ČSR hlavným zdrojom obživy kysuckého obyvateľstva bola poľnohospodárska výroba. V tejto súvislosti netreba osobitne pripomínať, že v obdobiach pred prvou svetovou vojnou, keď pracovných príležitostí v priemysle a živnostiach bolo na Kysuciach ešte menej, na poľnohospodársku výrobu ako na základný či jediný zdroj obživy bolo odkázané podstatne vyššie percento obyvateľov.

Ak údaje o zaradení obyvateľov do jednotlivých skupín povolania doplníme údajmi o veľkostnej štruktúre poľnohospodárskych závodov na Kysuciach, získame ďalší dôležitý ukazovateľ sociálneho rozvrstvenia roľníctva, ktorý nám bude už priamo signalizovať skúmané príčiny rozvoja doplnkových zamestnaní. (Pozri tabuľku 6⁴².)

Tabuľka do výmery pôdy zahrnuje nielen ornú pôdu — na Kysuciach to boli grapy, kopanice, skultivované lesné rúbane i kamenisté záhonky —, ale aj lesnú, ktorá v tejto oblasti nepredstavovala len lesné porasty, ale aj holé stránne a horské úbočia pokryté borievčím, trnám i zakrpateným krovím. Uvedené štatistické

⁴¹ Príručka hospodárskej štatistiky Slovenska, Bratislava 1935, 56 (ďalej citujeme ako Príručka). — P. R a p o š, Priemysel Slovenska za kapitalizmu, Bratislava 1957, 78 (ďalej citujeme ako Priemysel). — Údaje uvádza aj M. K r e h o, K dejinám, 8—9.

⁴² Príručka, 50—51. — P. R a p o š, Priemysel, 78. — M. K r e h o, K dejinám, 8—9. — Údaje z roku 1950 reprezentujú stav pred začatím socialistickej kolektívizácie. Pozri ONV v Čadci, odbor plánovací č. 315/1965.

T a b u l k a 6
Veľkostná štruktúra poľnohospodárskych závodov na Kysuciach
1930 a 1950

1930					
Veľkostná skupina v ha	Počet závodov		Celková výmera v ha	Priemerná výmera na 1 závod	% z celkovej výmery pôdy v ha
	absolútne	%			
0 — 1,0	1 504	11,1	812	0,55	0,9
1,01— 5,0	7 493	55,4	20 516	2,75	24,7
5,01— 20,0	4 360	32,4	36 933	8,92	44,7
20,01— 50,0	127	0,8	3 404	27,59	4,1
50,01—100,0	13	0,1	939	72,23	1,1
vyše 100	33	0,2	20 266	614,12	24,5
S p o l u	13 530	100,0	82 870	6,12	100,0
1950					
0 — 0,5	2 713	16,8	1 348	0,49	1,5
0,51— 2,0	8 584	53,2	16 414	1,90	18,2
2,01— 5,0	4 509	28,0	16 232	3,60	18,0
5,01—10,0	278	1,7	2 541	9,14	2,8
10,01—15,0	19	0,1	2 698	14,20	3,0
vyše 15	32	0,2	50 941	159,29	56,5
S p o l u	16 135	100,0	90 174	5,59	100,0

údaje sťažujú preto priamo a presnejšie diferencovať kysuckého roľníka. No i napriek tomu možno — súhlasne so všeobecne prijatými hodnoteniami, ktoré práve na Kysuciach nadobúdajú maximálnu platnosť — konštatovať, že do skupiny drobných roľníkov treba v tomto prípade zaraďovať nielen vlastníkov pôdy s výmerou 1—5 ha, ale aj majiteľov poľnohospodárskej pôdy s výmerou 5—10 ha.⁴³ Pri takomto zaraďovaní vychádzame z poznatku, že vlastníci poľnohospodárskej pôdy sa nielen na Kysuciach, ale aj v iných horských oblastiach Slovenska vyznačovali veľkým zadlžením, takže ich vlastníctvo výrobných prostriedkov bolo do značnej miery iba fiktívne.⁴⁴ Používaná pôda bola v podstatnej miere pod minimálnou úžitkovou úrovňou, takže sa na nej nedosahovala ani diferenčná renta.

⁴³ V. I. Lenin, *Spisy I*, Bratislava 1953, 29—44, 64, do skupiny drobných roľníkov zahrnuje iba vlastníkov pôdy do 5 ha. Vlastníkov pôdy od 5 do 15 ha zaraďuje už do skupiny stredných roľníkov. Pozri aj J. Svetoň, *Obyvateľstvo*, 75. Vzhľadom na slovenské pomery — a špeciálne na pomery a možnosti poľnohospodárskej výroby v horských oblastiach, teda aj na Kysuciach — do skupiny drobných roľníkov odporúčame zahrňovať aj vlastníkov pôdy s výmerou 5—10 ha, keďže nepoužívali námezdnú prácu a nezúčastňovali sa na kapitalistickom vykorisťovaní. Dôvody rozvádžeme ďalej v texte.

⁴⁴ J. Pelikán, *Třídní rozklad vesnice*, Praha 1960, 68 (ďalej citujeme ako *Třídní rozklad*).

Z toho možno, zdá sa, vyvodit určité závery. Spočívajú v tom, že na Kysuciach treba k poľnohospodárskemu proletariátu a drobným roľníkom, ktorých nemohla vyživit vlastná pôda, a preto si museli hľadať vedľajšie (doplnkové) zamestnania, okrem počtu, ako ich uvádza tabuľka 6 z roku 1930 (11,1⁰/₀+55,4⁰/₀), prirátat aj určitý počet z nasledujúcej veľkostnej skupiny. Ak pritom použijeme aritmetický priemer, teda z rozpätia 15 ha jednu tretinu, čo percentuálne znamená 10,8⁰/₀, zistíme, že na Kysuciach bolo až 77,3⁰/₀ vlastníkov poľnohospodárskej pôdy, o ktorých možno oprávnene predpokladať, že boli v období prvej ČSR nútení hľadať si iné zdroje obživy. Ide o percento rozhodne vysoké, no vystihujúce danú skutočnosť, najmä ak si uvedomíme, že ide v ňom o percento vlastníkov poľnohospodárskej pôdy, nie o percento z celkového počtu obyvateľstva. Ak toto percento (77,3⁰/₀) vyjadríme absolútnym číslom, zistíme, že po prvej svetovej vojne šlo približne o 10 450 obyvateľov, ktorí nemohli vyžiť zo svojho majetku a boli nútení privyrábať si na živobytie inými druhmi zamestnania. Je zaujímavé, že tento počet približne zodpovedá počtu osôb, ktoré sa po prvej svetovej vojne aj na začiatku tridsiatych rokov nášho storočia zaoberali drotárstvom, podomovým obchodom, sezónnymi poľnohospodárskymi prácami i pltníctvom, ako sa nám ich podarilo zistiť archívnym a terénnym výskumom.⁴⁵

K uvedenému prehodnoteniu štatistických údajov z roku 1930 nás oprávňuje niekoľko dôležitých momentov, na ktoré v prípade Kysúc nemožno zabúdať. Oprávňuje nás k tomu jednak už spomenutý nedostatok úradnej štatistiky, ktorá do výmery pôdy (poľnohospodárskej) zahrnula aj pôdu lesnú, jednak značné pretrvávajúce či petrifikované systémy veľkorodiny najmä na kysuckých kopaniciach a s ním úzko súvisiaceho faktu vlastníctva pôdy vo veľkorodine. Vo veľkorodine, hoci do nej patrilo v skutočnosti viac samostatných rodín, vlastníctvo pôdy bolo najčastejšie zapísané na mene najstaršieho alebo najväčšieho jej člena. V praxi to znamenalo, že štatisticky šlo iba o jeden poľnohospodársky závod, keďže vo veľkorodine sa gazdovalo spoločne, no štatistika nezachytila, aký počet členov veľkorodiny bol odkázaný na výživu zo spoločného (veľkého, nerozdeleného) majetku. Ďalším — na Kysuciach rovnako dôležitým — momentom, pre ktorý nemožno v plnom rozsahu akceptovať uvedenú veľkostnú štruktúru, boli aj pomerne vysoké poplatky za dedičský prevod majetku. Keďže tieto poplatky predstavovali až 15⁰/₀ hodnoty celého majetku,⁴⁶ prevody nehnuteľností (poľnohospodárskej pôdy) na dedičov sa pre nedostatok finančných

⁴⁵ Pltníkov po prvej svetovej vojne asi v 15 pltníckych obciach bolo okolo 400 osôb. Počet drotárov možno odhadnúť na 3500 osôb (pozri OA Čadca, fond Okresný úrad Čadca, Administratívny protokol č. 83 za horné Kysuce a M. Krcho, *K dejinám*, 12, za dolné Kysuce). Počet podomových obchodníkov možno odhadnúť na 1000 osôb (pozri OA Čadca, fond OÚ Čadca, Administratívny protokol č. 83 za horné Kysuce a M. Krcho, *K dejinám*, 12, za dolné Kysuce). Stálych i sezónnych poľnohospodárskych robotníkov bolo spolu asi 5000 osôb (pozri OA Žilina, fond Župný úrad práce pre poľnohospodárskych robotníkov i M. Krcho, *K dejinám*, 50–51, ktorý uvádza len údaje za horné Kysuce). Spolu sa teda uvedenými druhmi doplnkových zamestnaní na Kysuciach zaoberalo ročne okolo 10 000 osôb. Ich počet možno spresniť nielen podľa obcí, ale aj podľa jednotlivých rokov.

⁴⁶ I. Hálek, *Zápisky*, 37.

prostriedkov i častú a vysokú zadlženosť majetku neuskutočňovali súběžne s rozdelením a skutočným vlastnením (obrábaním) pôdy novými majiteľmi, ale často až pri ďalšom dedení.

V súvislosti s kategorizáciou, resp. veľkostnou štruktúrou poľnohospodárskych závodov na Kysuciach za dôležité pokladáme pripomenúť ešte ďalšie momenty, pre ktoré zaraďujeme do skupiny drobných roľníkov aj vlastníkov pôdy s výmerou 5—10 ha. Pri hodnotení výmery poľnohospodárskej pôdy nemožno totiž obísť otázku jej kvality, ani otázku jej situovanosti (položenia) a zatriedenia do výrobnjej oblasti. Tu treba povedať, že na Kysuciach z celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy patrilo r. 1960 — a v predchádzajúcich obdobiach to nebolo inak — až 89,0 % do výrobnjej oblasti horskej, a to do podoblasti H₂, ktorú možno jednoznačne charakterizovať veľmi zlými prírodnými i ekonomickými podmienkami, ako ich rozvážame ďalej. (Pozri tabuľku 7⁴⁷.)

Výrobná oblasť zemiakárska je na Kysuciach zastúpená podielom iba 6,3 %. Pravda, ani v prípade zemiakárskej oblasti nejde o pôdu, ktorá by bola vhodná na intenzívne pestovanie zemiakov. Pôda, zatrieďovaná na Kysuciach do oblasti zemiakárskej, patrí v skutočnosti do podoblasti Z₃, ktorá sa v kategorizácii zemiakárskych oblastí charakterizuje takisto najhoršími pestovateľskými podmienkami.

Na Kysuciach treba pritom uvážiť aj ďalšie skutočnosti. Značná časť pôdneho fondu má totiž kyslú reakciu, ktorá je nepriaznivá pre väčšinu poľnohospodár-

Tabuľka 7

Výmera a kvalita pôdneho fondu na Kysuciach
1960 a 1962

Ukazovateľ	1960		1962	
	absolútne v ha	%	absolútne v ha	%
Poľnohospodárska pôda spolu	40 217	44,4	39 306	41,9
z toho a) výrobná oblasť H ₂	35 825	89,0	35 092	89,3
b) výrobná oblasť Z ₃	2 549	6,3	2 409	6,1
Orná pôda spolu	21 037	52,3	20 680	52,6
z toho na svahoch	17 608	83,7	17 309	83,7
Pasienky a lúky spolu	18 546	46,1	17 986	45,7
Lesná pôda spolu	44 810	49,5	48 661	51,2
lná pôda spolu	5 439	6,1	5 834	6,9
Pôda spolu	90 466	100,0	93 801	100,0

⁴⁷ ŠURP Bratislava č. 0124/61. 14 (údaje z roku 1960) a ONV Čadca č. 0284/63. 8 a č. 315/1965 (údaje z roku 1962). Štatistické údaje z r. 1930 pozri aj v *Priručke*, 56. — Rozdiel v stave pôdy za okres Čadca spočíva v tom, že po roku 1960 došlo k úprave katastra, a to delimitáciou z okresu Žilina.

ských plodín. Z celkovej výmery ornej pôdy je tu 23,5 % slabo kyslých, 45,6 % stredne kyslých a 17,5 % dokonca silno kyslých pôd, ktoré sú rozložené po celom území Kysúc.⁴⁸ Aby sme si mohli spraviť obraz o možnostiach zlepšenia bonity ornej pôdy, treba uviesť údaje o potrebe jej vápnenia. Na 1 ha slabo kyslých pôd treba približne 1–5 q, na 1 ha stredne kyslých pôd až nad 20 q vápna každé tri-štyri roky, aby sa výraznejšie zlepšila výnosnosť pôdy. Ak ešte pripomenieme, že na Kysuciach je asi 3700 ha zamokrených pozemkov, z toho 1890 ha ornej pôdy a 1815 ha lúk, ktoré by bolo potrebné v záujme skvalitnenia poľnohospodárskej pôdy odvodniť, ďalších asi 1200 ha rekultivovať a asi 25 000 ha vyvápnit priemernou dávkou 15–20 q na jeden hektár,⁴⁹ vidíme, že podmienky pre rentabilné rozvíjanie poľnohospodárskej výroby na Kysuciach sú značne obmedzené. Obmedzené sú o to viac, ak uvážime, že z celkovej výmery ornej pôdy je až 83,7 % situované na svahoch s pomerne prudkým sklonom.⁵⁰ Vo vzťahu k výnosnosti a rentabilite poľnohospodárskej výroby na Kysuciach to znamená, že na viac ako na troch pätinách ornej pôdy iba ťažko možno udržať vlahu, potrebnú na vegetáciu plodín. Na takto položenej ornej pôde nemožno uplatniť ani správnu agrotechniku, ani na nej pestovať poľnohospodárske plodiny s nádejou na vyššie výnosy, ktoré by primerane zodpovedali vynaloženej námahe a ľudskej práci (obr. 11).

Podobná situácia je aj v pasienkoch. Ich úžitkovosť je na Kysuciach veľmi nízka, lebo sú z väčšej časti porastené krovím a machom a na mnohých miestach aj silne devastované erozívnou činnosťou vody.⁵¹ Devastáciu pôdneho fondu a zlý vodný režim na Kysuciach spôsobila už v predchádzajúcich obdobiach nadmerná a koristná ťažba dreva v lesoch, ktorá výnosnosť poľnohospodárskej pôdy — na Kysuciach aj tak nízku⁵² — znížila takmer na najmenšiu možnú hranicu. V niektorých neúrodných rokoch sa roľníkovia nevrátili ani osivo a sadivo. Za úrodné roky sa na horných Kysuciach považujú už tie, v ktorých sa podarí zobrať úrodu trojnásobnú alebo štvornásobnú v pomere k osivu alebo sadivu.⁵³

Na základe uvedených skutočností vidíme, že pri takomto stave pôdneho

---

⁴⁸ Podľa zistenia Kontrolného a skúšobného ústavu poľnohospodárskeho v Bratislave. Pozri ŠÚRP Bratislava č. 0124/61. 93.

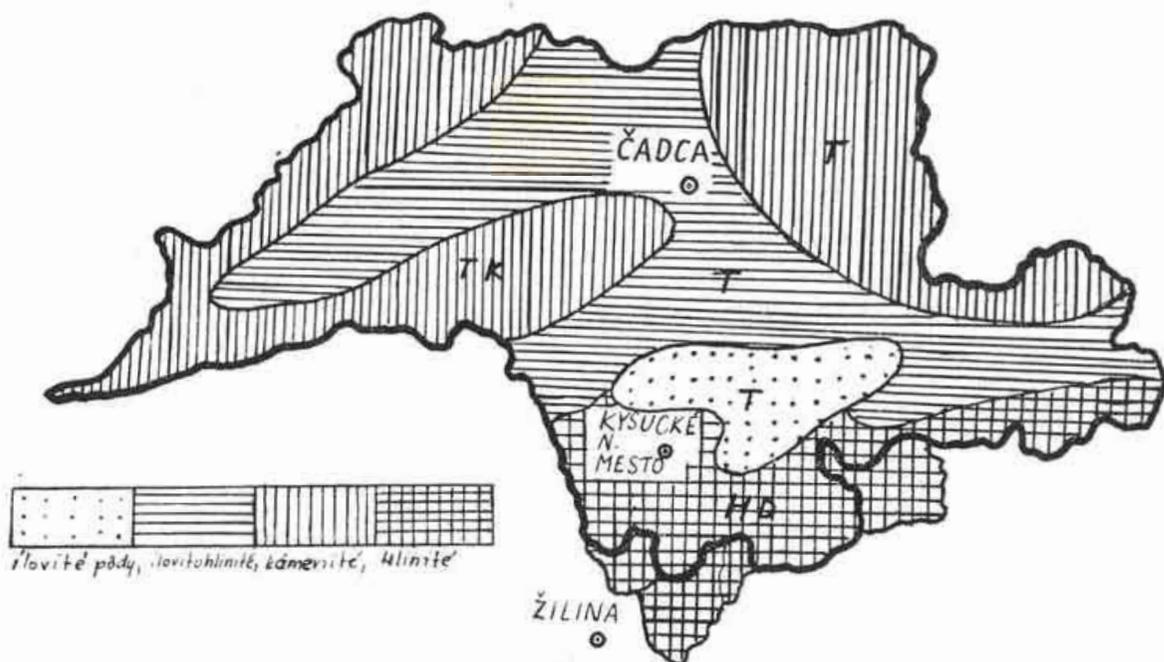
⁴⁹ Podľa zistenia Okresného strediska prípravy poľnohospodárskych investícií. Pozri ŠÚRP Bratislava č. 0124/61. 43.

⁵⁰ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61. 14, uvádza 55 % na prudkých svahoch, ONV v Čadci č. 315/1965 až 83,7 % ornej pôdy na svahoch vôbec.

⁵¹ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61. 14, 84. — M. L u k n i š, *Bonita pôdy na Slovensku*. Geografický časopis 8, 1956, 202–207. — Tiež Kysucké hlasy 6, č. 11 z 5. 6. 1932, 1. — Obširnejšie tieto otázky rozoberá V. L o b o t k a, *Erózia pôd a protierózne zábrany používané roľníkmi v povodí Bystrice na Kysuciach*. Vlastivedný zborník Považia 5, 1962, 155–182 (ďalej citujeme ako *Erózia pôd*).

⁵² P. H o r v á t h, *K dejinám poľnohospodárskej výroby na Slovensku v prvej polovici 18. stor.* HŠ 6, 1960, 259, uvádza pre Trenčiansku a Oravskú župu priemerné výnosy dvojnásobné a trojnásobné (ďalej citujeme ako *K dejinám výroby*).

⁵³ Početne vlastné záznamy, získané od informátorov na výskumoch v teréne v rokoch 1963–1964. Pozri aj K. A n d e l, materiál z výskumu v roku 1951, uložený v dokumentačnom oddelení NÚ SAV č. TA 46 b.

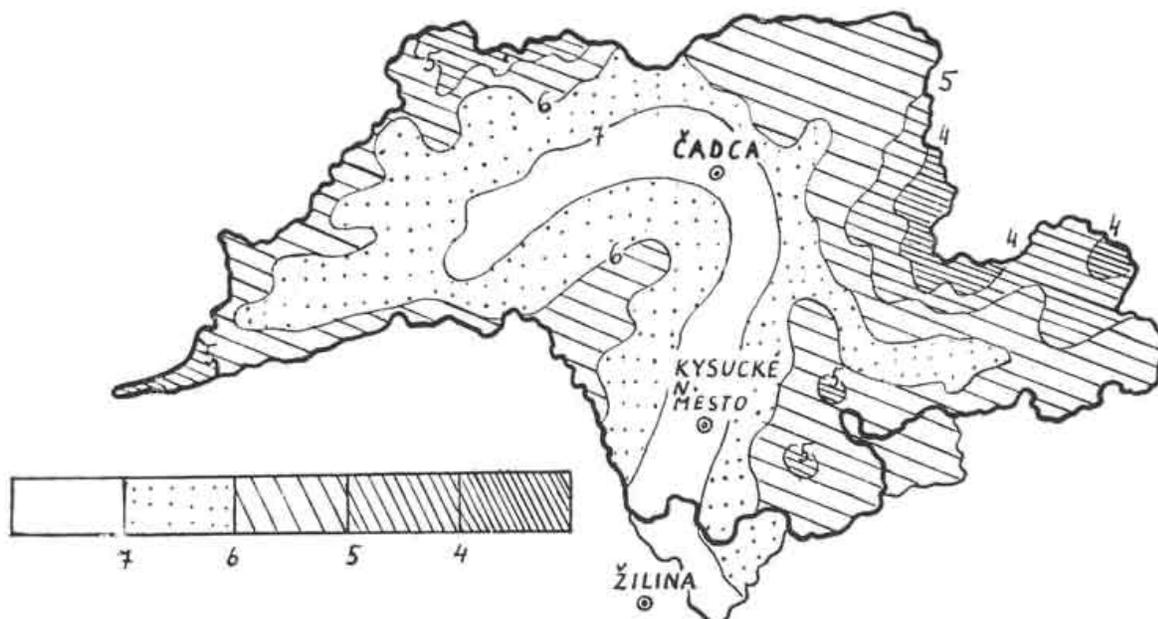
Obr. 2. Základné druhy pôd na Kysuciach (prekreslené z publikácie *Atlas podnebia ČSR*)

fondu nemohli z poľnohospodárskej výroby vyžiť mnoho ráz ani tí, ktorí vlastnili 10 ha, a preto majiteľov poľnohospodárskej pôdy s výmerou 5–10 ha zaraďujeme do skupiny drobných roľníkov. Vzhľadom na prírodné podmienky pôdneho fondu na Kysuciach nemožno v našom prípade zodpovedne aplikovať poznatky, ktoré platia na poľnohospodársku pôdu v nížinných alebo podhorských oblastiach. V horských oblastiach práve súhrnné pôsobenie prírodných faktorov pôdny fond podstatne znehodnocuje a robí ho pre intenzívnejšiu poľnohospodársku výrobu málo vyhovujúcim.

Okrem spomenutých faktorov spôsobu osídlenia a veľkostnej či akostnej štruktúry poľnohospodárskej pôdy na intenzitu poľnohospodárskej výroby vplývali na Kysuciach aj ďalšie faktory. Je to jednak veľká členitosť terénu so značnými výškovými rozdielmi, jednak klimatické pomery, ktoré sú v podstate závislé od dvoch hlavných podnebných prvkov, od teploty vzdušného prúdenia a od vodných zrážok. Členitosť terénu je na Kysuciach vytváraná nielen pohorím Javorníkov, ktoré sem vniká od západu a končí sa na pravom brehu rieky, ale aj Kysuckou vrchovinou, ktorú na severe ohraničuje Bystrická dolina a na juhu preniká až k Žiline. Okrem týchto pohorí je členitosť Kysúce vytváraná aj mohutným pieskovcovým pásmom Moravsko-sliezskych a Slovenských Beskýd, ktoré ohraničujú oblasť od severu.⁵⁴

Najnižším bodom územia je koryto rieky Kysuce na južnej hranici, ktoré má nadmorskú výšku asi 350 m n. m. Najvyššie sa vypína vrchol Rače, ktorý dosahuje výšku 1235 m n. m. Zásluhou geologickej skladby Beskýd, Javorníkov i Kysuckej vrchoviny vyskytujú sa tu tieto základné druhy pôd: ílovitá (oblasť

⁵⁴ J. K a j a n, *Žilinský kraj*. Turistický sprievodca, Bratislava 1953, 62. — D. A n d r u s o v, *Geológia a výskyt nerastných surovín Slovenska*. Slovenská vlastiveda I, Bratislava 1943, 54 (ďalej citujeme ako *Geológia*).

Obr. 3. Priemerná ročná teplota vzduchu na Kysuciach (prekreslené z publikácie *Atlas podnebia ČSR*)

Ochodnice, Kysuckého Lieskovca a Lodna), ilovitohlinitá (celé povodie Kysuce až po Makov i povodie prítokov Černianky a Bystrice), hlinitá (oblasť dolných Kysúc, najmä Kysuckého Nového Mesta a Vadičova) a kamenistá (horské a lesné plochy). Na hraniciach s Poľskom sú to terciérne horniny, na rozvodí hornej Kysuce a Váhu zas terciérne horniny kriedové⁵⁵ (obr. 2).

Podnebie Kysúc je vnútrozemské a značne drsné. Priemerná ročná teplota sa pohybuje okolo 7 °C. Nástup denných teplôt nad 5 °C začína sa pomerne neskoro, najčastejšie až v apríli, a trvá približne 200 dní. Toto krátke vegetačné obdobie pri priemernej dennej teplote okolo 13 °C nie je vhodné na pestovanie väčšiny poľnohospodárskych plodín, ktoré vyžadujú obyčajne nielen vyššie priemerné denné teploty, ale aj dlhšiu vegetačnú dobu (obr. 3). (Pozri tabuľku 8⁵⁶.)

Uvádzaná tabuľka okrem údajov meteorologickej stanice v Turzovke pre porovnanie a doplnenie obsahuje aj údaje dvoch najbližších staníc, a to v Oravskej Lesnej a v Žiline. Čísla naznačujú, že podnebie (teplota vzdušného prúdenia)

⁵⁵ *Podnebí Československéj socialistickéj republiky*. Tabuľky, Praha 1961 (ďalej citujeme ako *Podnebí ČSSR*) i *Atlas podnebia Československéj republiky*, Praha—Bratislava 1958, mapa č. I-2 a 1—3 (ďalej citujeme ako *Atlas podnebia*).

⁵⁶ *Podnebí ČSSR*, 278—279. — ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 12. — *Atlas podnebia*, mapa č. II — 13 zachycuje priemernú ročnú teplotu vzduchu. Najvyššie hodnoty (7 °C) dosahuje iba úzka dolina rieky Kysuce asi po Turzovku, inde sú hodnoty nižšie. Mapa č. II — 14 ukazuje priemerné teploty vzduchu vo vegetačnom období (apríl—september). Najvyššie hodnoty (13 °C) dosahuje iba úzka dolina Kysuce asi po Turzovku. Iné oblasti majú priemernú teplotu 12 °C, hory iba 11 °C. Mapa č. II — 20 zaznamenáva dĺžku obdobia s priemernou dennou teplotou vzduchu 5 °C. V dolinách je to 230 dní, v horách iba 180 dní. Mapa č. II — 23 a II — 26 zachycujú dĺžku obdobia s priemernou dennou teplotou 10 °C (doliny 160 dní, úbočia 140 dní, vrchy 120, vrcholy hôr ešte menej) a 15 °C (údolie rieky Kysuce 80 dní, úbočia 60, vrchy 40 dní, vrcholy niektorých hôr, napríklad Ladonhory pri Hornom Vadičove dokonca 0 dní) atď.

Tabuľka 8

Priemerná teplota vzduchu (°C) na Kysuciach
1901–1950

Miesto	I	II	III	IV	V	VI
Oravská Lesná	-6,3	-5,2	-1,3	3,8	9,5	12,4
Turzovka	-4,0	-2,8	1,8	6,7	11,9	15,6
Zilina	-4,0	-2,5	2,2	7,3	12,7	15,3

VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok	IV–IX
14,1	13,2	9,8	4,9	0,3	-3,6	4,3	10,5
17,4	16,7	12,7	7,9	3,0	-0,8	7,2	13,5
17,0	16,2	13,1	7,9	2,8	-1,2	7,2	13,7

svojimi nízkymi hodnotami značne ovplyvňuje nielen výnosnosť pôdneho fondu, ale aj možnosti celej poľnohospodárskej výroby ako hlavného zdroja obživy kysuckého obyvateľstva. Ak si pritom všimneme aj druhý komponent klimatických pomerov Kysúc, vodné zrážky, môžeme na základe ich dlhoročných priemerov konštatovať, že Kysuce so svojim úhrnom ročných zrážok 900–1000 mm patria medzi najvlhšie oblasti Slovenska (obr. 4). (Pozri tabuľku 9⁵⁷.)

Na doplnenie nášho tvrdenia chceli by sme ešte pripomenúť, že vyšší priemerný počet dní so zrážkami aspoň 0,1 mm má na Slovensku okrem Vysokých Tatier iba Oravský Podzámok, ktorý dosahuje 168,4 dní, kým Čadca 162,0, Makov 155,2 a Stará Bystrica 151,2 dní.⁵⁸ Podobná situácia je aj v priemernom počte dní so snežením. Kysuce aj v snežení dosahujú veľmi vysoké hodnoty, keďže snežiť tu niekedy začína už v septembri a nie je neznáme ani v máji.⁵⁹ Priemerný počet dní so snehovou pokrývkou sa pritom pohybuje okolo 120–140 dní ročne⁶⁰ (obr. 5).

Nepriaznivé sú aj hodnoty priemerného počtu jasných dní, oblačnosti a zamračených dní, ako aj hodnoty počtu dní s hmlou.⁶¹ Úzke údolia rieky Kysuce a jej prítokov sú totiž vhodné pre vytváranie sa hmľe, mrazových kotlín i poveter-

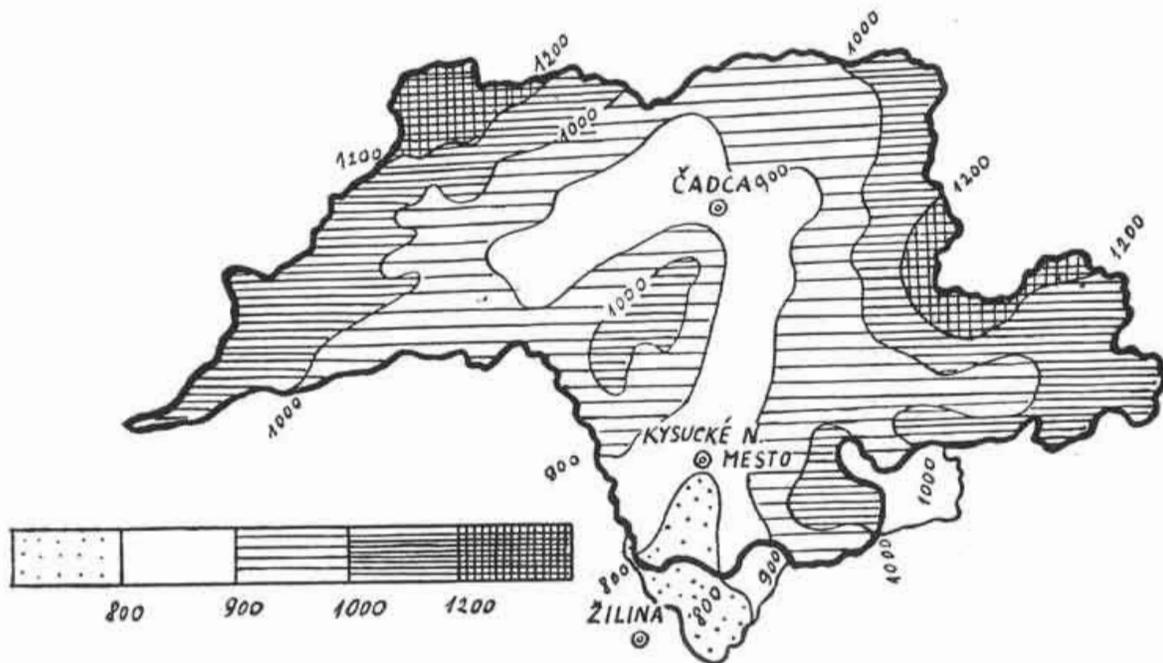
⁵⁷ *Podnebí ČSSR*, 330–333. — *Atlas podnebia*, mapa č. III – 13 ukazuje, že po Kysucké Nové Mesto je ročný priemerný úhrn zrážok 700 mm, po Turzovku a na Černianke 800 mm, na úbočiach 900 mm, v horách 1000 mm, na vrchole Rače dokonca až 1200 mm. Mapa č. III – 14 zachytáva zas priemerný úhrn zrážok vo vegetačnom období (apríl–september), keď úhrn zrážok dosahuje hodnotu 450–700 mm. Mapa č. III – 16 zaznamenáva priemerný počet dní so zrážkami aspoň 1,0 mm (110–140 dní v roku). — Pozri aj ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 12.

⁵⁸ *Podnebí ČSSR*, 345–347. Zrážky viac ako 1,0 mm pozri na str. 348–351, zrážky nad 10,0 mm na str. 352–355.

⁵⁹ *Podnebí ČSSR*, 536–537.

⁶⁰ *Podnebí ČSSR*, 358–359, 362–363. — *Atlas podnebia*, mapa č. III – 19 a III – 23.

⁶¹ *Podnebí ČSSR*, 317–320.

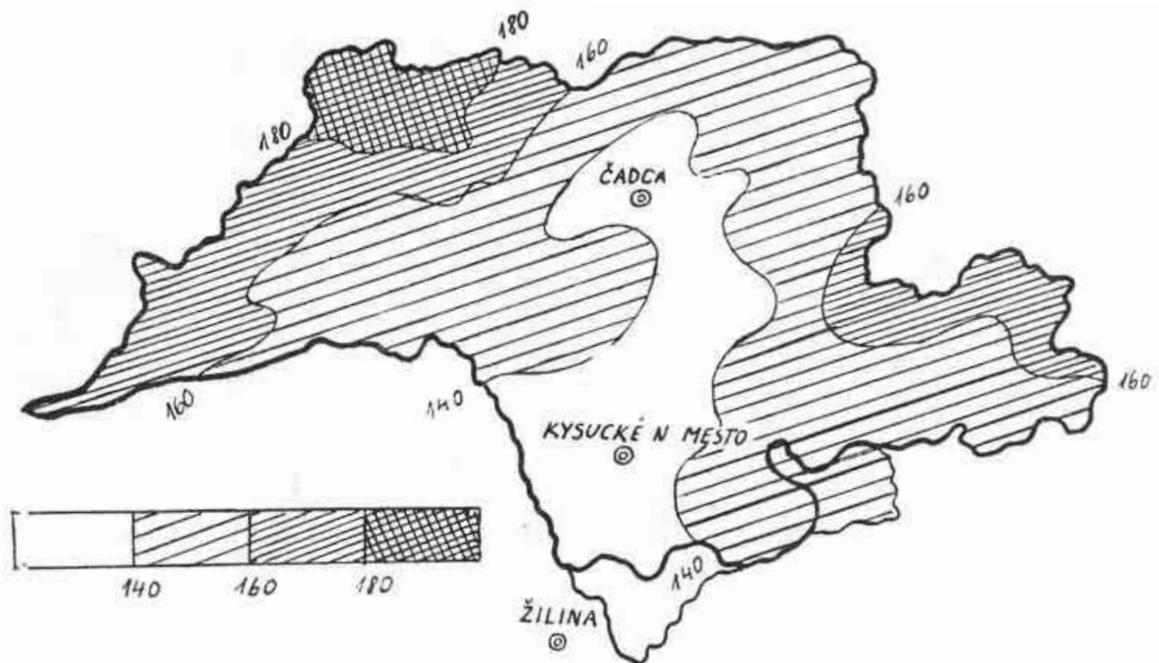
Obr. 4. Priemerný ročný úhrn zrážok na Kysuciach (prekreslené z publikácie *Atlas podnebia ČSR*)

Tabuľka 9

Priemerný úhrn zrážok (mm) na Kysuciach
1901–1950

Miesto	I	II	III	IV	V	VI	VII
Bytča	53	46	49	53	73	84	88
Čadca	60	58	58	57	81	100	109
Makov	63	58	64	70	82	98	100
Oravská Lesná	80	73	74	73	93	121	134
Stará Bystrica	64	56	59	64	79	111	128
Turzovka	54	52	59	60	83	97	102
Žilina	49	42	42	53	76	90	94

VIII	IX	X	IX	XII	Rok	IV–IX	X–III
92	61	62	59	51	771	451	320
111	73	70	64	60	901	531	370
105	75	78	77	66	936	530	406
130	90	86	84	76	1114	641	473
114	83	77	70	64	969	579	390
99	70	72	66	60	874	511	363
95	66	67	58	47	779	475	305

Obr. 5. Priemerný počet dní od prvého do posledného dňa so snehovou pokrývkou na Kysuciach (prekreslené z publikácie *Atlas podnebia ČSR*)

nostných inverzií, takže mrazy sa tu často vyskytujú aj v júni, pričom sú dosť silné a neraz aj vážnejšie ohrozujú poľnohospodárske kultúry.

Uvedené klimatické pomery spolu s vetrami, ktoré sú tu tiež pomerne silné,⁶² spôsobujú značné oneskorenie priemerného dátumu nástupu jednotlivých fenologických fáz. Z dlhoročných pozorovaní možno zistiť,⁶³ že jarne poľnohospodárske práce sa na Kysuciach začínajú najčastejšie až v prvých dňoch apríla. Jačmeň a ovos možno siať najskôr v polovici apríla, zemiaky sadiť — pre oneskorené mrazy — možno až koncom apríla. Podobne je to aj so zberom úrody. Kým kosenie lúk sa začína obvykle až v druhej polovici júna, začiatok žatvy ozimnej raži a ovsu prichádza najskôr koncom júla alebo začiatkom augusta.

Súhrn všetkých týchto vymenovaných geologických i klimatických komponentov značne a trvale pôsobí na rentabilitu poľnohospodárskej výroby. Túto však znižujú ešte aj iné faktory. Je to predovšetkým značná rozdrobenosť pôdneho fondu do veľkého množstva parciel. Ak r. 1961 z celkového počtu 15 931 držiteľov poľnohospodárskej pôdy bolo 15 560 s výmerou do 5 ha (97,67 % všetkých vlastníkov) alebo 11 405 z nich má v okresnom priemere výmeru pôdy do 2 ha (72,21 % všetkých vlastníkov),⁶⁴ situácia v niektorých obciach, hlavne v obciach so silnejším kopaničiarskym osídlením, je podstatne horšia. V Zborove nad Bystricou napríklad 392 jednotlivo hospodáriacich roľníkov obhospodaruje dovedna 502 ha poľnohospodárskej pôdy. Z nich 38 má výmeru do 0,5 ha, 314

⁶² J. Otruba, *Veterné pomery na Slovensku*, Bratislava 1964, príslušné mapy.

⁶³ *Podnebí ČSSR*, 368–371. — I. Stolařík, *Hrčava*, Ostrava 1958, 25.

⁶⁴ ONV v Čadci, odbor plánovací.

Obr. 6. Cholvarok na rozhraní Kysúc a Oravy (na ostrbách je ovos). 1956
 Fotografie: A. Markovič č. 6, 7 a 12; A. Pranda č. 8–11, 13–15, 17–20; I. Kleinová č. 16
 (reprodukcia)

od 0,5 do 2 ha, 36 od 2 do 3 ha, 3 od 3 do 4 ha a iba jeden má nad 4 ha pôdy, pričom z uvedeného počtu poľnohospodárskych závodov je 16 tzv. úpadkových, čo znamená, že ich obhospodarujú prestarnuté osoby nad 60 rokov. Ak ešte uvážime, že 325 ha ornej pôdy v obci je rozdrobených až do 12 605 parciel,⁶⁵ názorne sa nám ukáže vysoké štádium rozdrobenosti ornej i poľnohospodárskej pôdy na Kysuciach.

Rozdrobenosť ornej pôdy ani v minulosti nebola na Kysuciach oveľa odlišnejšia. Jej príčiny treba vidieť hlavne v tom, že uhorské zákony — na rozdiel od rakúskej časti monarchie — delenie a drobenie poľnohospodárskej pôdy nielenže trpeli, ale aj povoľovali. Situácia sa v tomto ohľade nijako nezmenila ani za buržoáznej ČSR, ktorá oba zákony ponechala v platnosti: rakúsky v českých zemiach, uhorský na Slovensku,⁶⁶ ba ani neskoršie, v období druhej svetovej

⁶⁵ Úrad MNV v Zborove nad Bystricou (údaje z roku 1963). — V. Lobotka, *Erózia pôd*, 176, uvádza podobný príklad z Novej Bystrice, kde koncom päťdesiatych rokov nášho storočia bolo 42 064 parciel, pričom na oráčiun sa používajú strmé až kritické spády svahov (do 35°).

⁶⁶ I. Karvaš, *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku*, Praha 1933, 31 (ďalej citujeme ako *Sjednocení*). — J. Hanzlík, *Pohyb obyvateľstva*, 33. — J. Pelikán, *Třídní rozklad*, 47. — J. Měsáros, *Roľnícka otázka*, 23.

vojny a po nej. Ešte r. 1946 bolo na Slovensku podľa údajov pozemkového katastra vyše 12 miliónov parciel, čo v praxi znamenalo, že priemerná veľkosť jedného poľnohospodárskeho pozemku bola asi 0,3–0,4 ha.⁶⁷ Na Kysuciach, v konkrétnom prípade Zborova nad Bystricou, r. 1963 dosahovala priemerná veľkosť jedného pozemku (role) iba 0,026 ha, teda 260 m², čo bol záhon 2,6 m široký a 100 m dlhý.

Drobenie roľníckych usadlostí delením pôdy bolo najmä na Kysuciach vážnou príčinou pauperizácie drobného roľníka. Keďže roľnícke rodiny mávali na Slovensku obyčajne veľký počet detí, drobenie pôdy pokračovalo veľmi rýchlo, výplatný systém sa medzi dedičmi ani zvykove nezaužíval.⁶⁸ Je preto samozrejmé, že dôchodok z takto neustále delených trpasličích hospodárstiev, obrábaných pritom ešte zastaralou technikou (na Kysuciach napríklad motykou, samoľožným oraním dreveným pluhom, do ktorého sa zapriahalo 4–9 ľudí ap.),⁶⁹ nepostačoval ani na zaokrytie existenčného minima. Majitelia rozdrobených hospodárstiev boli odkázaní na námezdné práce⁷⁰ alebo hľadať si obživu v rozličných druhoch iných zamestnaní, keďže pracovných príležitostí v živnostiach a priemysle bolo tu vždy veľmi málo.

Výmera poľnohospodárskej pôdy na Kysuciach by ani pri intenzívnom spôsobe hospodárenia — nie to ešte extenzívnom, ktorý tu doteraz prevláda — nebola mohla zabezpečiť priemernú výživu pre všetkých obyvateľov, lebo pôdy je málo. Na jedného obyvateľa pripadlo r. 1960 iba 0,36 ha poľnohospodárskej (r. 1962 to bolo už len 0,35 ha) alebo 0,19 ha ornej pôdy (r. 1962 už len 0,18 ha⁷¹), kým v celoštátnom priemere to bolo 0,56 ha poľnohospodárskej alebo 0,39 ha ornej pôdy.⁷² Hoci sa nám doteraz nepodarilo získať údaje z obdobia spreď prvej svetovej vojny a za I. ČSR, vychádzajúc zo znalosti stavu poľnohospodárskej výroby na Kysuciach i z priemernej výmery pôdy, ktorá pripadala na jeden poľnohospodársky závod r. 1930 v bývalých okresoch Čadca a Kysucké Nové Mesto,⁷³ možno usudzovať, že situácia vo vzťahu k primeranému zabezpečeniu

⁶⁷ *Rozvoj Slovenska v dvojročnici*, Bratislava 1950, 105. — P. Rapoš, *Priemysel*, 79.

⁶⁸ I. Karvaš, *Sjednocení*, 31.

⁶⁹ I. Stolařík, *Hrčava*, 25. — S. Kovačevićová, materiál z výskumu v Makove z roku 1951, uložený v dokumentačnom oddelení NÚ SAV č. TA 59 b. Aj početné vlastné záznamy.

⁷⁰ J. Hanzlík, *Pohyb obyvateľstva*, 33.

⁷¹ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 10 (údaje z roku 1960) a ONV Čadca č. 0284/63, 5 (údaje z roku 1962).

⁷² P. Rapoš, *Priemysel*, 80, napríklad uvádza, že r. 1946 pripadalo na Slovensku na jedného roľníka priemerne iba 1,79 ha pôdy. Situácia r. 1930 bola podstatne odlišnejšia. Priemerná výmera jedného poľnohospodárskeho závodu na Slovensku bola ešte 10,30 ha, v okrese Kysucké Nové Mesto 5,82 ha. Druhý údaj treba, pravda, korigovať konštatovaním, že do výmery poľnohospodárskej pôdy sa zarátalo aj veľa pôdy lesnej. Pozri K. Andel, materiál z roku 1930, uložený v dokumentačnom oddelení NÚ SAV č. TA 251. Podobne aj *Príručka*, 52–53, ktorá okrem toho uvádza aj priemernú výmeru pôdy v okrese Čadca. Roku 1930 bola 6,35 ha. — Roku 1963 celoštátny priemer zaberaním poľnohospodárskej i ornej pôdy ešte viac poklesol. Na jedného obyvateľa pripadlo už len 0,52 ha poľnohospodárskej alebo 0,37 ha ornej pôdy. Celoslovenský priemer bol 0,63 ha poľnohospodárskej alebo 0,41 ha ornej pôdy.

⁷³ *Príručka*, 52–53.

Obr. 7. Klubina. Zrubové obytné domy kryté šindľom z 19. stor. 1958

obyvateľstva poľnohospodárskou či ornou pôdou nebola podstatne odlišnejšia od súčasnosti. Ak aj totiž rátame s nižším počtom obyvateľstva na Kysuciach, súčasne treba pripustiť aj nižšiu výmeru poľnohospodárskej či ornjej pôdy. Orná pôda sa v skúmanej oblasti ešte v 20. stor. získavala klčovaním lesov a premenou lesnej, horskej pasienkovej alebo lúčnej pôdy.⁷⁴ Domnievame sa, že rozdiel medzi priemernou výmerou poľnohospodárskej, a najmä ornjej pôdy na jedného obyvateľa na Kysuciach a na Slovensku či v bývalom Uhorsku bol podstatne vyšší ako dnes a ešte viac prehlboval hospodársko-sociálne zaostávanie Kysúc aj z hľadiska výmery ornjej pôdy na jedného obyvateľa. Usudzujeme tak i napriek tomu, že výmera pôdy je len jedným zo znakov, ktoré určujú povahu roľníckych usadlostí a závodov. Pôda sama osebe nie je rozhodujúcim činiteľom, pokiaľ ide o sociálne postavenie roľníka, najmä ak si uvedomíme, že štatistické podklady vždy triedia roľníctvo len podľa výmery pôdy, nie však podľa kapitálových pomerov a možností z nej vyplývajúcich. Štatistické údaje poskytujú teda len

⁷⁴ V Brodne (teraz okr. Žilina, prv Kysucké Nové Mesto) počas I. ČSR premenili horský pasienok Rúsokovy, položený vo výške asi 550–600 m n. m., na trvalú ornú pôdu. Podobne ornú pôdu získavali a rozširovali aj v iných obciach, pričom šlo o rozorávanie hlavne horských pasienkov a lúk.

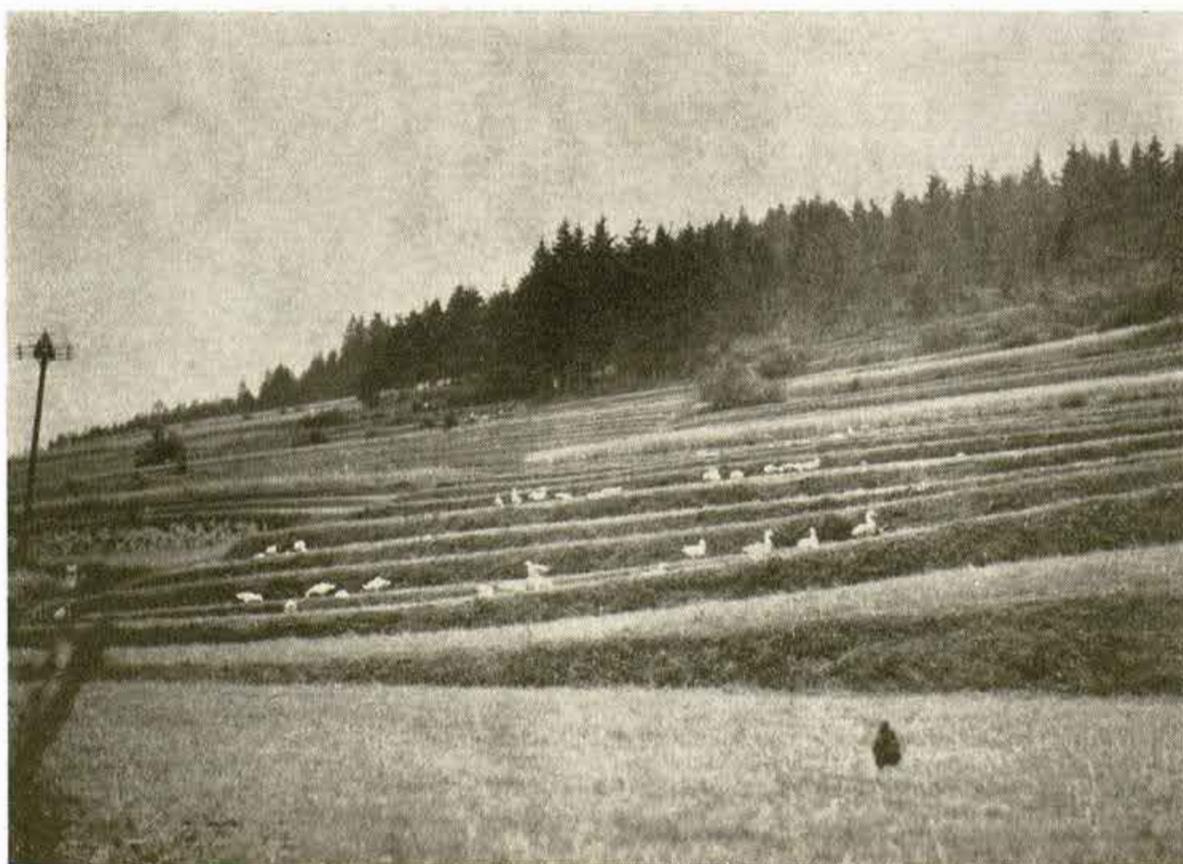
Obr. 8. Stará Bystrica, Zrubový obytný dom a hospodárske budovy kryté šindľom z 19. stor. 1963

Obr. 9. Nesluša, osada U Červených. Zrubový obytný dom s pristavanou komorou krytý térovým papierom zo začiatku 20. stor. 1963

Obr. 10. Zborov nad Bystricou. Lavica pre chodcov cez rieku. 1963
Obr. 11. Snežnica. Role na svahu s vysokými medzami. 1964

priemerné čísla, ktoré skôr zakrývajú triedne rozpory a protiklady v roľníctve, keďže neoddeľujú masu vykorisťovaného drobného roľníctva od iných skupín.⁷⁵

Nízku rentabilitu poľnohospodárskej výroby na Kysuciach možno doložiť aj ďalšími údajmi, napríklad podielom ornej pôdy k celkovej výmere pôdy poľnohospodárskej. Z celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy pripadalo r. 1960 na ornú pôdu iba 23 0/0, kým celoštátny priemer bol podstatne vyšší, takmer dvojnásobný (40 0/0).⁷⁶ Nízky podiel ornej pôdy potvrdzuje, že v poľnohospodárskej výrobe doteraz tu prevládajú extenzívne formy hospodárenia, na Kysuciach charakterizované hlavné vypásaním horských pasienkov a zvýšeným chovom hospodárskych zvierat, ktorý však nijako nestačí na zabezpečenie príjmu, chýbajúceho pre nedostatok ornej pôdy, no potrebného k primeranej životnej úrovni. Ak by sme použili štatistické údaje pred prvej svetovej vojny (z agrárneho Uhorska) alebo z obdobia buržoáznej ČSR (v tom čase hlavne na poľnohospodársku výrobu orientovaného Slovenska), zistíme, že na dolných Kysuciach, v bývalom okrese Kysucké Nové Mesto,⁷⁷ bol pomer ornej pôdy k celkovej výmere pôdy poľnohospodárskej 29,43 0/0; horší bol však na horných Kysuciach.⁷⁸ Štatistický pomer ornej a poľnohospodárskej pôdy by sa na Kysuciach žiadalo upraviť aj preto, lebo do ornej sa zarátali všetky grapy, kopanice, skultivované lesné poruby a kamenisté záhončeky, ktoré sa obrábali iba motykou a len zriedkavo sa mohli orať pluhom, aj to len na tri palce (5—6 cm), nakoľko pôda je tu veľmi kamenistá. Preto sa napríklad neraz aj obilie iba rozsialo a potom zakopávalo motykou.⁷⁹ Zo štatistických údajov o podiele ornej pôdy k pôde poľnohospodárskej teda vyplýva, že hospodársko-sociálne zaostávanie Kysúc bolo aj na úseku poľnohospodárskej výroby značne veľké v porovnaní s inými oblasťami Slovenska či so situáciou v celej ČSR (obr. 12).

Uvedené zaostávanie možno ďalej dokumentovať aj údajmi o zaťaženosti poľnohospodárskej pôdy počtom obyvateľstva i príjmom, ktorý pripadá v ročnom priemere na jedného obyvateľa zamestnaného v poľnohospodárstve. Rozdrobená poľnohospodárska malovýroba ešte r. 1960 — pre nedostatok iných pracovných príležitostí v únosnej izochróne dochádzky — viazala na Kysuciach 21 557 pracovníkov (20,1 0/0 z celkového počtu obyvateľstva).⁸⁰ Vyhovujúci počet pracovných síl by nemal presahovať jednu štvrtinu tohto stavu. V minulosti pri takmer absolútnom nedostatku pracovných príležitostí v priemysle poľnohospodárska výroba viazala tu podstatne vyšší počet pracovníkov, resp. pri minimálnej výnosnosti poľnohospodárskej malovýroby boli nútení hľadať si obživu inde, v iných druhoch zamestnania, teda v zamestnaniach sezónnych a obchôdzkových.

⁷⁵ J. P e l i k á n, *Třídní rozklad*, 74—75.

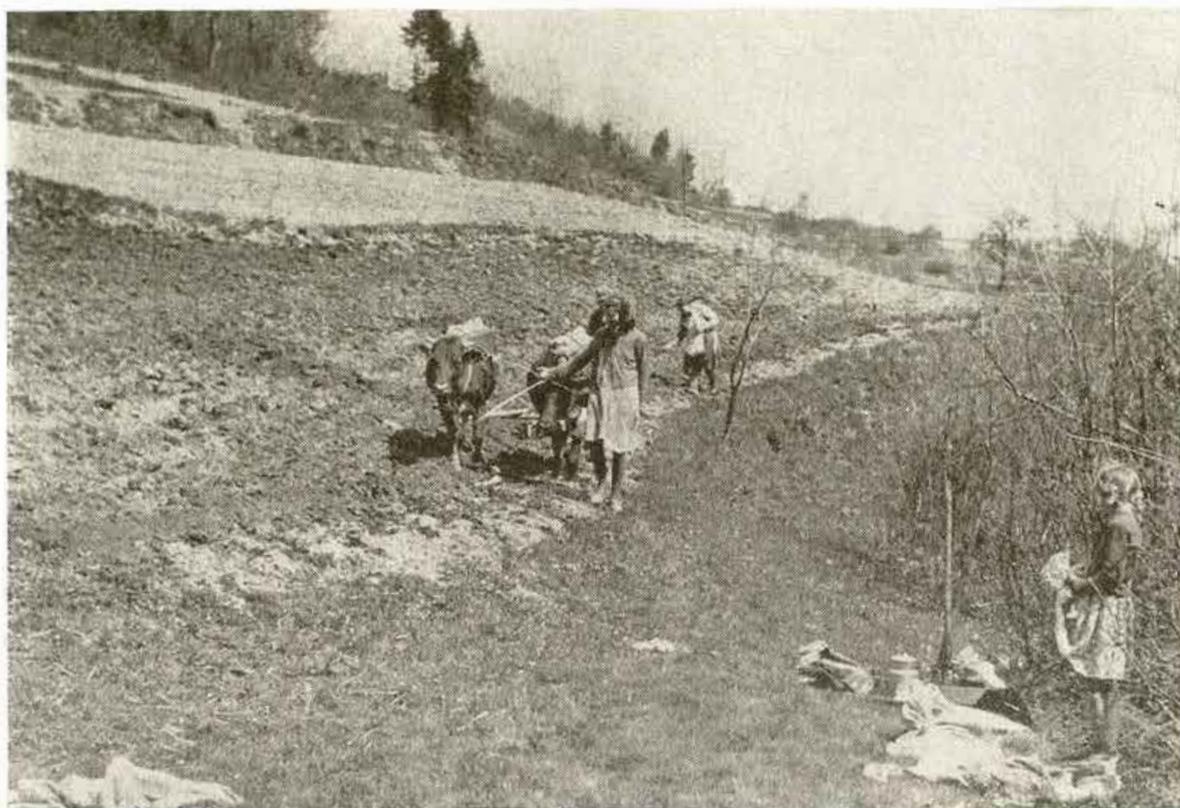
⁷⁶ ŠURP Bratislava č. 0124/61, 10.

⁷⁷ *Priručka*, 56. Celoslovenský priemer bol 36,48 0/0.

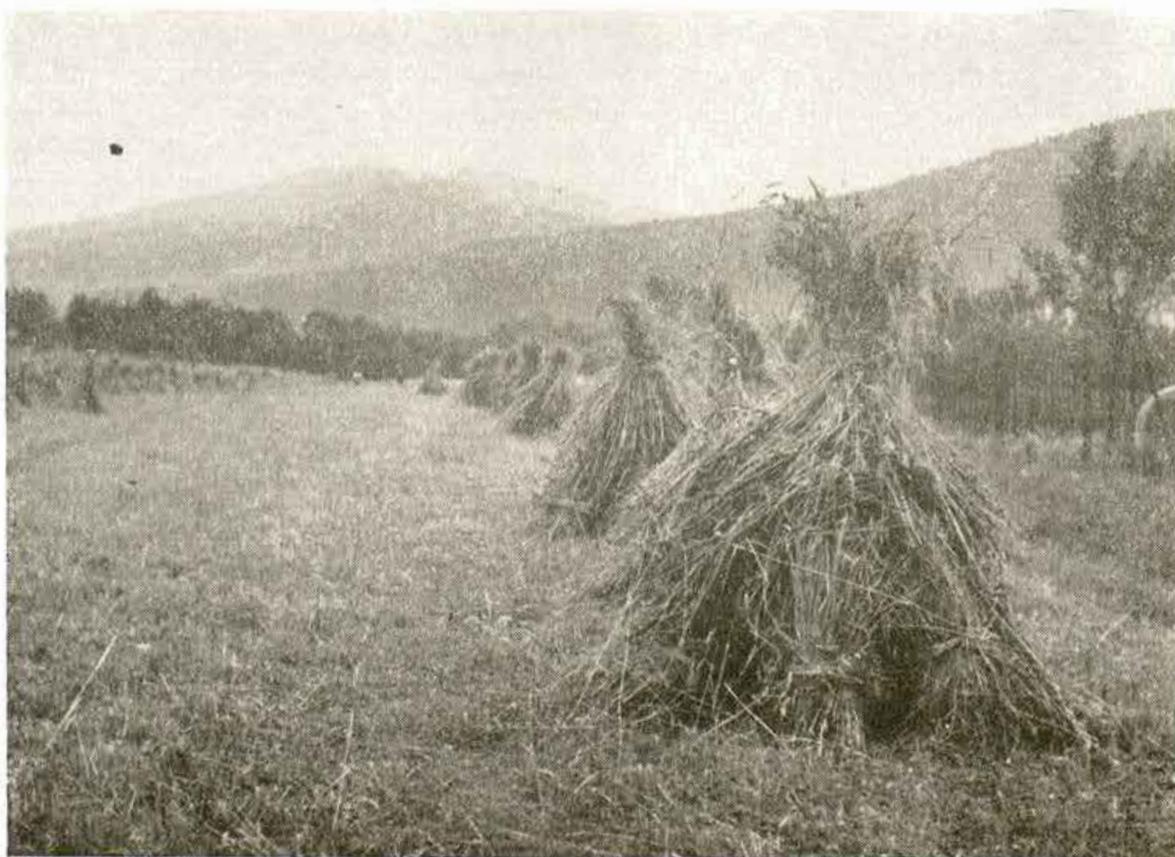
⁷⁸ K. A n d e l, materiál uložený v dokumentačnom oddelení NÚ SAV č. TA 251.

⁷⁹ Údaje viacerých informátorov najmä z kopaničiarskych obcí. Podobne K. A n d e l, materiál z r. 1951 zo Zborova nad Bystricou, uložený v dokumentačnom oddelení NÚ SAV č. TA 46 b.

⁸⁰ ŠURP Bratislava č. 0124/61, 10. Roku 1962 to bolo 19 367 osôb, ktoré boli zamestnané v rozdrobenej poľnohospodárskej malovýrobe hlavne pre nedostatok iných pracovných príležitostí, teda jedine zo sociálnych dôvodov. Pozri ONV Čadca č. 0284/63, 5.

Obr. 12. Ochodnica. Sadenie zemiakov za pluhom ťahaným kravami, 1958
Obr. 13. Turzovka. Obilie v klonkách, 1964

Aby sme si mohli vytvoriť presnejšiu predstavu o zaťažnosti poľnohospodárskej pôdy na jedného pracovníka, uvedieme údaje zo socialistického sektora na Kysuciach. Roku 1962 na jedného pracovníka v socialistickom sektore (JRD) pripadalo 6,95 ha poľnohospodárskej pôdy, v štátnom sektore (ŠM) dokonca 7,46 ha, kým v súkromnom sektore (u jednotlivých hospodáriacich roľníkov) pripadalo v priemere len 1,27 ha poľnohospodárskej pôdy.⁸¹ Treba pripomenúť, že v poľnohospodárskej malovýrobe na Kysuciach sú zamestnané predovšetkým ženy (86,3 % z celkového počtu pracovníkov), kým muži odchádzajú pracovať do priemyselných závodov;⁸² v minulosti chodili na plte, na drotárku alebo po podomovom obchode. Ako vidieť, problém zaťažnosti poľnohospodárskej pôdy v tejto oblasti v súčasnosti úzko súvisí s otázkou zamestnanosti žien, s otázkou rozšírenia počtu pracovných príležitostí v priemysle aj pre ženy, kým v minulosti súvisel s nezamestnanosťou mužov.

Situáciu o nadmernej zaťažnosti pôdy obyvateľstvom a o malej efektívnosti poľnohospodárskej výroby možno doložiť aj príjmom, ktorý pripadá na jedného pracovníka činného v poľnohospodárstve. Roku 1960 príjem na jedného obyvateľa podľa štatistických prepočtov bol finančne vyjadrený sumou 301,50 Kčs ročne,⁸³ kým peňažný príjem na jedného obyvateľa vôbec bol Kčs 3534.— (r. 1962 už 3570.— Kčs⁸⁴). Ak porovnáme údaje okresu Čadca s údajmi iných okresov v Stredoslovenskom kraji, prípadne s údajmi celého Slovenska alebo českých krajov, zistíme, že peňažný príjem na jedného obyvateľa bol v ostatných okresoch či krajoch oveľa vyšší — až niekoľkonásobne. Toto vyplýva nielen z nízkeho stupňa pracovnej aktivity na Kysuciach a z malej výnosnosti poľnohospodárskej malovýroby, ale aj z iných faktorov.⁸⁵ Z uvedeného môžeme však konštatovať, že aj toto porovnanie ročných peňažných príjmov na jedného obyvateľa dokumentuje zaostávanie Kysúc v súčasnosti rovnako, ako aj v minulosti. Odraz nízkych peňažných príjmov z poľnohospodárstva i z celkovej pracovnej aktivity obyvateľstva sa v minulosti najpresvedčivejšie prejavil práve snahou o ich zvýšenie prostredníctvom sezónnych i obchôdzkových zamestnaní, prípadne dočasne či natrvalo sa vysťahovať do iných oblastí štátu alebo do cudziny. V súčasnosti sa odraz nízkych peňažných príjmov prejavuje hlavne pretrvávaním

⁸¹ ONV Čadca č. 0284/63, 32. Roku 1963 bol pomer takýto: na jedného činného pracovníka pripadalo priemerne v JRD 6,95 ha, v ŠM 7,46 ha, súkromnom sektore 1,72 ha poľnohospodárskej pôdy. Počet osôb v poľnohospodárskej malovýrobe poklesol najmä zásluhou odchádzania mladých pracovných síl mimo Kysúc. Tak sa napríklad v rokoch 1950—1960 vysťahovalo za prácou priemerne až 48,3 % prirodzeného prírastku obyvateľstva (pozri ŠURP Bratislava č. 0124/61, 11). Tým sa stalo, že priemerný vek pracovníkov v poľnohospodárskej výrobe nezdravo stúpol až na 55 rokov (pozri ONV Čadca č. 0284/63, 41).

⁸² ŠURP Bratislava č. 0124/61, 18.

⁸³ ŠURP Bratislava č. 0124/61, 10.

⁸⁴ ONV Čadca č. 0284/63, 5.

⁸⁵ Bližšie údaje o peňažných príjmoch na jedného obyvateľa ročne v jednotlivých okresoch alebo krajoch možno zistiť na príslušných Okresných či Krajských komisiách ľudovej kontroly a štatistiky. V tejto súvislosti stačí pripomenúť, že kým v roku 1929 boli peňažné príjmy na jedného obyvateľa v Čechách vyššie o 64 % ako na Slovensku (I. Karvaš, *Sjednocení*, 32), r. 1961 boli v českých krajoch na rozdiel od slovenských vyššie len o 42 %. Pozri ONV v Čadci, odbor plánovací.

Obr. 14. Kočí (okr. Chrudim v Čechách). Sezónne poľnohospodárske robotníčky z Krásna nad Kysucou, Kysuckého Lieskovca a Brodna pri druhom okopávaní cukrovej repy. 1963

Obr. 15. Čierne. Autom dovezené obilie pre sezónne poľnohospodárske robotníčky z poľnohospodárskej brigády v Čechách. 1964

T a b u l k a 10

Priemerné výnosy poľnohospodárskych plodín

Ukazovateľ	Rok	Jednotka	Pšenica	Raž	Jačmeň	Ovos	Zemiaky
Trenčianska župa	1901	kj	7,3	6,0	7,0	5,5	50,6
Čechy, obilno-zemiakárska oblasť	1929	ha	18,4	18,4	18,7	19,1	157,0
Slovensko, obilno-zemiakárska oblasť	1929	ha	13,6	11,9	12,3	11,8	104,4
Slovensko	1934	ha	15,0	13,4	14,8	10,6	99,1
Okres Čadca	1934	ha	9,0	10,6	10,1	12,1	55,7
Okres Kys. Nové Mesto	1934	ha	9,8	11,8	11,2	8,0	94,7
Slovensko	1959	ha	21,0	19,9	19,9	14,7	89,1
Kysuce (okr. Čadca)	1959	ha	11,1	12,0	12,0	10,7	69,0
Kysuce (okr. Čadca)	1962	ha	10,1	11,1	9,4	8,6	66,8

sezónarstva; odchádzaním na repné práce vo forme poľnohospodárskych brigád na ŠM a JZD do českých krajov (obr. 14 a 15) a vo forme lesných brigád na ŠL do českého pohraničia.⁸⁶

Malovýrobné zameranie a nízku produktivitu poľnohospodárskej výroby v skúmanej oblasti možno doložiť aj štruktúrou osevných plôch a výnosmi jednotlivých poľnohospodárskych plodín. V rastlinnej výrobe sú obilniny zastúpené pomerne priaznivým podielom (43,6 % r. 1960),⁸⁷ hoci nejde tu o obilniny základného významu. Prevláda pestovanie jačmeňa a ovsu a iba v malej miere sa pestuje aj raž a pšenica. Priemerné hektárové výnosy všetkých plodín sú však veľmi nízke. (Pozri tabuľku 10⁸⁸.)

Ak porovnáme priemerné hektárové výnosy s údajmi za celú bývalú Trenčiansku župu, možno konštatovať, že výnosy sú vyššie. Dosiahlo sa to čiastočne lepším obrábaním pôdy a väčším používaním umelých hnojív,⁸⁹ ktoré v minulosti tunajší roľníci takmer vôbec nekupovali predovšetkým pre nedostatok fi-

⁸⁶ Podľa odhadu politických i hospodárskych pracovníkov okresu ročný príjem z týchto brigád je asi 70 vagónov obilia okrem peňažných príjmov — ktoré predstavujú v prepočte na každých 5—6 q obilia ešte ďalšiu hodnotu 1000—1200 Kčs — a iných naturálnych dávok, ktoré poskytujú jednotlivé riaditeľstvá ŠM, ŠL a JZD podľa svojho výrobného zamerania.

⁸⁷ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 14.

⁸⁸ E. Stodola, *Statistika Slovenska*, Turčiansky Svätý Martin 1912, 139, 141, 144, 145, 151 a 158 (údaje z r. 1901; ďalej citujeme ako *Statistika*). — I. Karvaš, *Sjednocení 24* (údaje z r. 1929). — *Príručka*, 58—59 (údaje z r. 1930). — ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 14 (údaje z r. 1959). — ONV Čadca č. 0284/63, tabuľka č. 10, str. 23 (údaje z r. 1962). P. Horváth, *K dejinám výroby*, 259, pre rok 1720 uvádza výnosy dvojnásobné až trojnásobné.

⁸⁹ Roku 1918 sa na dolných Kysuciach (bývalý okres Kysucké Nové Mesto) použilo iba 159 q umelých hnojív, r. 1928 to bolo už 1409 q. Používanie umelých hnojív malo stúpajúcu tendenciu aj v ďalších rokoch. Pozri OA v Čadci, fond Okresný úrad Kysucké Nové Mesto č. 9449/1928-adm. Roku 1964 celoslovenský priemer na 1 ha bol 95 kg umelých hnojív, celo-

nančných prostriedkov. Na ich nákup sa teraz používa časť príjmu niektorého člena rodiny zamestnaného v priemysle. Ak však porovnáme hektárové výnosy poľnohospodárskych plodín s údajmi z obdobia I. ČSR, v prípade pšenice a raži pozorujeme mierny vzostup, kým v jačmeni a ovse zas pokles, ktorý možno odôvodniť aj veľkým rozdrobením ornej pôdy na miniatúrne polička. Drobenie pôdy má totiž na jej výnosnosť značný vplyv práve pre nedostatočné využívanie pôdy v blízkosti brázd a úvratí; možno ho preto hodnotiť ako zmenšenie skutočne využívanej ornej pôdy.

Výnosnosť poľnohospodárskej pôdy na Kysuciach vo všeobecnosti je vo všetkých plodinách podstatne nižšia, ako sú priemerné hektárové výnosy na Slovensku alebo v Čechách v oblastiach obilno-zemiakárskych. Ak by sme porovnali rok 1962 na Kysuciach a rok 1929 v českých oblastiach repárskych alebo obilných, rozdiel by bol ešte väčší,⁹⁰ keďže výnosy poľnohospodárskych plodín nedosahujú tu ani polovičnú hodnotu českého priemerného výnosu.

Z povedaného vidíme, že poľnohospodárska malovýroba na Kysuciach a takmer výlučne na nej budované hospodársko-sociálne pomery obyvateľstva boli hlboko pod celoštátnym či celoslovenským priemerom. Už spomenutý fakt, že v neúrodných rokoch — a tie sa v skúmanej oblasti opakovali takmer cyklicky⁹¹ — sa poľnohospodárom neraz nevrátilo ani osivo a sadivo, netreba osobitne rozvádzať.

Ak rastlinná výroba ani v minulosti, ani v súčasnosti na Kysuciach nedosahovala celoštátny či celoslovenský priemer rentability a výnosnosti, stavy hospodárskych zvierat — nielen vo vzťahu k celoslovenskému priemeru, ale najmä k výmere poľnohospodárskej či ornej pôdy a krmovínovej základni — boli zas vysoké. Súvisí to zaiste s celkovým charakterom tejto horskej oblasti, ako aj s valaskou a kopaničiarskou kolonizáciou. V ich kulminačnom období bolo pastierstvo a salašníctvo hlavným zamestnaním najmä v tých horských oblastiach, v ktorých poľnohospodársky veľkostatok nemal primerané možnosti rozvoja.⁹² Chov dobytka bol v týchto oblastiach dominujúci ešte aj v 18. stor. Je zaujímavé, že najvyššie stavy dobytka zo všetkých oblastí Slovenska dosahovali v tomto storočí práve Kysuce. V 14 obciach strečnianskeho panstva sa r. 1712 narátalo viac ako 7000 kusov rožného dobytka.⁹³ V niektorých obciach, napríklad v Zá-

---

štátny bol 105 kg. V okrese Čadca spotreba umelých hnojív čistých živín na 1 ha poľnohospodárskej pôdy bola r. 1960 iba 0,36 q, r. 1962 0,44 q a r. 1964 už 0,58 q; na 1 ha ornej pôdy bola spotreba v priemere r. 1960 iba 0,69 q, r. 1962 už 0,84 q a r. 1964 stúpila na 1,13 q. Pozri ONV v Čadci č. 315/1965.

⁹⁰ I. Karvaš, *Sjednocení*, 24. — I. Prechtl, *Za prácu, chlieb a slobodu*. Zápisky odborárskeho priekopníka, II. diel, 1929—1931, Bratislava 1954, 141 (ďalej citujeme ako *Za prácu II*).

⁹¹ Neúrodu na Kysuciach — okrem nepriaznivých klimatických pomerov — zapríčiňovali jednak časté povodne, ktoré odplavovali tenkú vrstvu ornice zo svahových poličok (E. Kovács, *Slovenské roľníctvo v hladových rokoch 1846—1847*. HŠ 6, 1960, 53), jednak rozličnými chorobami poľnohospodárskych plodín, ktoré neraz takmer úplne zničili celú úrodu (pozri *Nová egyptská pliaga na Kysuciach*. Kysucké hlasy 6, č. 17 zo 17. 9. 1932, 3).

⁹² J. Macúrek, *Valaši na Těšinsku*, 13.

⁹³ Pozri Urbár strečnianskeho panstva v ŠSÚA v Bratislave.

Tabuľka 11

Stavy hospodárskych zvierat na Kysuciach

Ukazovateľ	Rok	Poľnohospodárska pôda v ha	Kone	Hovädzí dobytok	Ošípané	Kozy	Ovce
Okres Čadca	1934	44 233	912	12 078	2 110	162	474
Okres K. N. Mesto	1934	38 644	1297	8 251	4 155	1756	699
Kysuce (okr. Čadca)	1963	38 831	2213	29 122	17 275	2854	3527

kopči, Čadci a v Krásne nad Kysucou, teda v obciach so silným kopaničiarskym osídlením, dosahoval počet chovaného dobytká okolo tisíc kusov. Na jednu poddanskú rodinu pripadalo v tomto roku priemerne 6—7 kusov, pričom boli bežné prípady, že jedna rodina vlastnila až 15—20 kusov dobytká.⁹⁴ Keďže na Kysuciach bolo dosť pasienkov, chov dobytká nebol pre poddaného nákladný. Dobytok sa väčšiu časť roka pásol vonku, iba v zime zostával v maštaliach. Pre nedostatok kvalitnejších krmovín dobytok bol však všeobecne slabo živený.⁹⁵

Podobnú situáciu v chove dobytká možno zistiť aj v 19. a na začiatku 20. stor. Dobytok predstavoval nielen základný hospodársky inventár roľníckeho hospodárstva, bez ktorého nebola možná jeho prevádzka a ktorý bol teda úzko spojený so samou existenciou roľníka ako poľnohospodárskeho výrobcu, ale bol poväčšine aj jedinou ťažnou silou, dôležitým zdrojom obživy i peňažného príjmu (obr. 12). Dobytok zaručoval roľníkovi do značnej miery akú-takú prosperitu jeho hospodárstva.⁹⁶ Je preto pochopiteľné, že stavy hospodárskych zvierat boli na Kysuciach vždy vysoké, značne prekračujúce možnosti poľnohospodárskej pôdy i krmovinej základne. (Pozri tabuľku 11⁹⁷.)

Ak porovnáme hodnoty tabuľky, zistíme ďalší vzrast počtu dobytká vzhľadom na obdobie prvej ČSR. Ak r. 1959 pripadalo na 100 ha poľnohospodárskej pôdy 70,6 dobytčích jednotiek, čo znamená asi o 24 % viac, ako je územie Kysúc schopné vyživiť z vlastných jestvujúcich krmovinových zdrojov, r. 1963 to bolo už 75 kusov hovädzieho dobytká.⁹⁸ Neúnosne vysoké stavy hospodárskych zvierat zapríčiňujú nízku úžitkovosť dobytká. Ako vidieť, aj v živočišnej výrobe sa prejavuje — najmä u jednotlivých hospodáriacich roľníkov, ktorí krm pre dobytok

⁹⁴ P. Horváth, *Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici 18. storočia*, Bratislava 1963, 55 (ďalej citujeme ako *Poddaný ľud*). — P. Horváth, *K dejinám výroby*, 258.

⁹⁵ P. Horváth, *K dejinám výroby*, 239. — P. Horváth, *Poddaný ľud*, 82.

⁹⁶ P. Horváth, *K dejinám výroby*, 237.

⁹⁷ *Príručka*, 56—57 (údaje k 1. januáru 1935) a ONV Čadca č. 0284/63, tabuľka č. 10, str. 24 (údaje k 1. júlu 1963).

⁹⁸ ŠURP Bratislava č. 0124/61, 14 a ONV Čadca č. 0284/63, 24.

Obr. 16. Drotárski chlapi (džarci) z 19. stor. (reprodukcia z publikácie K. Procházka, *Kolárovičtí dráteníci*)

dokupujú, zhánajú ho neraz až po vzdialenejších oblastiach⁹⁹ — viac extenzívnosť ako intenzívnosť. Preto neprekvapuje, že priemerná dojivosť kráv tu bola vždy veľmi nízka. Ešte r. 1959 nepresahovala ani 1500 litrov mlieka na jednu kravu,¹⁰⁰ kým celoslovenský priemer bol 1696 l. Roku 1962 v niektorých obciach (Horný Vadičov, Dolný Vadičov, Lodno, Nová Bystrica, Olešná a Dlhá nad Kysucou) nedosiahla dokonca ani 1200 l ročne.¹⁰¹ Z toho vidíme, že úžitkovosť zvierat značne zaostáva za priemerom v iných oblastiach.

Túto skutočnosť môžeme doložiť aj údajmi o priemernej jatočnej váhe hospodárskeho dobytku. Roku 1959 bola na Kysuciach priemerná váha iba 340 kg, kým celoslovenský priemer dosahoval hodnotu 372 kg.¹⁰²

Situácia v živočíšnej výrobe bola v minulosti vo vzťahu k úžitkovosti dobytku skoro rovnaká. Preto — hoci v niektorých obciach možno pokladať živočíšnu výrobu za rovnocennú zložku rastlinnej výroby — podstatnejšie neovplyvňovala

⁹⁹ Poznatky z vlastných terénnych výskumov. Nedostatok krmovínovej základne je tiež jednou z príčin pretrvávania sezonárstva pod titulom poľnohospodárskych alebo lesných brigád na SM, ŠL a JZD v českých krajoch až do súčasnosti. Ide pritom hlavne o získanie zrna na chov ošípaných a hydiny, ako aj peňazí na nákup sena na Orave alebo v oblasti Rajca na chov dobytku.

¹⁰⁰ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 14.

¹⁰¹ ONV Čadca č. 0284/63, 24.

¹⁰² ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 14.

životnú úroveň ľudu a jeho hospodársko-sociálne pomery, nakoľko nezaručovala a neposkytovala dostatočný príjem na výživu početných rodín.

Na základe uvedených faktorov a ich vzájomnej závislosti možno záverom konštatovať, že poľnohospodárska výroba pre svoju nízku rentabilitu a výnosnosť v rastlinnej a živočíšnej zložke neovplyvňovala významnejšie životnú úroveň obyvateľstva na Kysuciach. Jej celkové zaostávanie, podmienené spomínanými faktormi osídlenia, geologickej skladby pôdneho fondu, klimatických pomerov atď., prejavovalo sa v minulosti v skúmanej oblasti nielen *každodennou* biedou a *prečastým* hladom,¹⁰³ ale aj alkoholizmom, žobraním a inými sociálnymi neduhmi kapitalistického zriadenia. Bieda a hlad spôsobovali, že značná časť obyvateľstva chtiac-nechtiac bola donucovaná hľadať si iné možnosti obživy. Za daného politického a hospodárskeho zriadenia mohla ich nájsť jedine vo vysta-hovalectve alebo v sezónnych či obchôdzkových zamestnaniach. Veľká rozdro-benosť pôdy a nerentabilná poľnohospodárska malovýroba spôsobuje napríklad ešte aj v súčasnosti pretrvávajúce niektorých týchto zamestnaní na Kysuciach.

V súčasnosti sa preto otázkam poľnohospodárskej výroby venuje zvýšená po-zornosť. Bez riešenia týchto otázok — popri výstavbe ďalších priemyselných závodov priamo na Kysuciach — nemožno si predstaviť úspešný rozvoj socia-listickej ekonomiky, ani trvalý vzostup životnej úrovne ľudu. Preto sa teraz kladie taký dôraz na odstránenie niektorých objektívnych príčin, ktoré v minu-losti spôsobovali zaostávanie poľnohospodárskej výroby. Nemožno odstrániť také objektívne príčiny, ako sú geologické a klimatické podmienky; možno však zvy-šovať úrodnosť poľnohospodárskej i ornej pôdy a obsah humusu, ako aj odstra-ňovať kyslú reakciu pôdy, ktorá sa pohybuje v hraniciach 4—5 pH.¹⁰⁴ Možno ďalej riešiť aj otázku ornej pôdy položenú na strmých svahoch, na obrábanie ktorej nemožno použiť mechanizačné prostriedky, ani novú technológiu poľno-hospodárskej veľkovýroby; možno ju použiť na pôdu pasienkovú alebo lesnú.

Nie na poslednom mieste treba riešiť aj otázky socialistickej kolektívizácie. Ak r. 1962 obhospodaroval socialistický sektor iba 13 0/0 poľnohospodárskej pôdy na Kysuciach,¹⁰⁵ jeho rozsah i štruktúru výrobného zamerania bude treba ďalej rozširovať. Najprimeranejšou cestou sa ukazuje rozširovať ho formou štátnych a účelových majetkov a namiesto rastlinnej výroby orientovať ho na chov do-bytka a intenzívne salašníctvo, pre ktoré sú v tejto oblasti najlepšie predpoklady a prírodné danosti.

Ak otázky odvodnenia, rekultivácie, vápnenia alebo zalesnenia určitej výmery najhoršej poľnohospodárskej pôdy, ktorá sa na intenzívnejšiu poľnohospodársku výrobu nehodí a iba ju fakticky i štatisticky skresľuje,¹⁰⁶ možno riešiť a úspešne

¹⁰³ A. Bielek, *Kysuce*, 154, pripomína, že bieda je tu každodenným a hlad prečastým hosťom. Obyčajne už v januári sa všetko minie a ľud žije z hotového groša alebo na úver.

¹⁰⁴ ONV Čadca č. 0284/63, 39.

¹⁰⁵ ONV Čadca č. 0284/63, 23, 40.

¹⁰⁶ SÚRP Bratislava č. 0124/61, 83. Potom by zalesnenosť Kysúc stúpila asi na 63 0/0, čo by podľa mienky príslušných odborníkov najlepšie zodpovedalo charakteru i vodohospodárskemu významu tejto oblasti. Ide takmer o 12 500 ha poľnohospodárskej pôdy, ktoré by bolo po-trebné zalesniť.

dokončiť pomerne skoro, riešenie otázok kopaničiarskeho osídlenia je podstatne zložitejším problémom (obr. 6). Jeho podiel na celookresnom priemere, zdá sa nám, nemožno výraznejšie znížiť iba stavebným uzáverom, teda zákazom stavať nové obydlia na samotách, dvoroch a osadách, ale hlavne poskytnutím dostatočného počtu pracovných príležitostí v mestských a spádových sídliskách priamo na Kysuciach, teda ďalším spriemyselnovaním a dôsledným odbúraním rovnako voľných, ako aj skrytých (utajených) pracovných síl. Tieto otázky sú však spojené aj s výstavbou robotníckych sídlisk pri priemyselných závodoch.

B. Lesné hospodárstvo

V horských oblastiach malo lesné hospodárstvo a naň nadväzujúci drevársky priemysel pre životnú úroveň obyvateľstva obyčajne taký istý význam, ak nie neraz ešte väčší, ako poľnohospodárska výroba.¹⁰⁷ Toto tvrdenie má svoje opodstatnenie predovšetkým pri veľkej rozlohe lesov, ako je to na Kysuciach, a vyplýva zo vzťahu drobného roľníka k nim. Práca v lesoch umožňovala totiž roľníkovi v horských oblastiach určitú zárobkovú činnosť, na ktorú bol i hospodársky zariadený. Aj na Kysuciach práca v lese a pri dreve dopĺňala drobnému roľníkovi dôchodok, ktorý mu plynul z poľnohospodárskej výroby. Preto mala prvovýroba dreva i drevársky priemysel vždy veľký vplyv na sociálne pomery miestneho obyvateľstva. Možno to vyjadriť aj tak, že jestvujú oblasti — a medzi ne, zdá sa nám, patria i Kysuce —, v ktorých sociálne pomery obyvateľstva nemožno zlepšovať reformami a pokrokom iba v poľnohospodárskej výrobe, ak pritom neprihliadneme aj na možnosti a predpoklady drevárskeho priemyslu. Reformy v poľnohospodárskej výrobe nie sú natoľko účinné, lebo akosť a rozloha pôdy ich neumožňuje a nedovoľuje.¹⁰⁸

Lesné hospodárstvo na Kysuciach veľmi podstatne, najmä v minulosti, ovplyvňovalo hospodársko-sociálne pomery. Ovplyvňovalo ich nielen priamo, určitým počtom pracovných príležitostí, ale hlavne nepriamo, prostredníctvom niektorých druhov zamestnaní, ako je pltníctvo, domácka výroba a obchod s dreveným poľnohospodárskym náradím a kuchynským náčiním, kedysi veľmi rozšírená výroba šindľov ap. Jeho význam si najlepšie ozrejmime, ak si všimneme, že z celkovej výmery Kysúc lesná pôda zaberá 48 661 ha, čo je zhruba 51 0/0.¹⁰⁹ Hoci na prvý pohľad sa zdá, že lesnatosť Kysúc je vysoká, predsa v súčasnosti nezodpovedá požiadavkám práve pre nadmerne rozšírenú eróziu činnosť,¹¹⁰ spôsobenú kŕižnou ťažbou dreva v predchádzajúcich obdobiach.

¹⁰⁷ I. Karvaš, *Sjednocení*, 68.

¹⁰⁸ I. Karvaš, *Sjednocení*, 68 n.

¹⁰⁹ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, uvádza 49,5 0/0, ONV v Čadci č. 315/1965 už 51,2 0/0. Pozri aj tabuľku č. 7.

¹¹⁰ Erozióvnou činnosťou vody je na Kysuciach ohrozených asi 60 0/0 výmery ornej pôdy. Je to zhruba 12 400 ha. Podobne je ohrozená i lesná pôda. Pozri ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 15, 84.

Jedným z ukazovateľov hospodárskeho významu lesov v horských oblastiach je možnosť ťažby drevnej suroviny. Vyjadruje sa obyčajne zásobou drevnej hmoty na pni. Na jeden hektár lesnej pôdy pripadá v súčasnosti na Kysuciach približne 176,7 plm, čo je oproti celoslovenskému priemeru o 10,7 plm viac.¹¹¹ Celková zásoba prevažne ihličnatého dreva je vyše 7,5 miliónov plm. Hoci podľa platných hospodárskych plánov možno ročný etát po prepočítaní na hmotu bez kôry pri pni stanoviť na 63 839 plm ihličnatého a na 5321 plm listnatého dreva, predsa v poslednom období sa ťaží podstatne menej, ako je únosná ťažba.¹¹² Plánuje sa dokonca ďalšie zalesnenie najmä devastovanej a pre poľnohospodársku výrobu sa vôbec nehodiacej pôdy na cholvarkoch a kopaničiach,¹¹³ čím by sa lesnatosť Kysúc zvýšila asi na 63 % celkovej výmery.

Lesné bohatstvo — vzhľadom na rozsah svojej výmery i vzhľadom na rozsah ťažby drevnej hmoty — v minulosti pomerne výrazne ovplyvňovalo hospodársko-sociálne pomery kysuckého obyvateľstva. Jeho využívanie vo väčšej miere sa začína už počas valaskej a kopaničiarskej kolonizácie v prvej polovici 17. stor. Súvisí nielen s rozmachom feudálneho hospodárstva a so zosilneným výrobným procesom, ale aj so snahou slovenských poddaných najmä z budatínskeho panstva lepšie využívať lesné bohatstvo i horskú pôdu a zabezpečiť v tom čase rastúci dopyt po dreve.¹¹⁴ Zosilnenie spojenia poddanského hospodárstva s trhom, ktoré sa prejavilo v ďalšom období ako dôsledok postupného rozvoja domácej výroby a podomového i trhového obchodu, napomáhali v 18. stor. aj niektoré verejnosprávne opatrenia a úpravy.¹¹⁵ Na druhej strane však už v tomto storočí sa začína zavádzať aj obmedzovanie lesných úžitkov. Obmedzovanie presadzovala najmä ochranárska politika viedenského dvora, odôvodňujúc ho značnou vyčerpanosťou a spustošenosťou lesov už na začiatku spomenutého storočia.¹¹⁶ Preto sa čím ďalej, tým viac obchodu s drevom začína zmocňovať feudálne panstvo, ktoré postupne zaberá všetky lesy a poddaným zakazuje drevo voľne používať a predávať. V niektorých oblastiach sa situácia vyhrotila natoľko, že Trenčianska župa už v polovici 18. storočia konštatovala, že poddanské obyvateľstvo nemá ani vlastných, ani slobodných lesov, a preto nemôže mať z predaja dreva nijaký príjem. V celej župe nepredali v tom období poddaní ani jednu plť vlastného dreva.¹¹⁷

¹¹¹ ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 15 (údaje z roku 1959).

¹¹² Roku 1959 sa vyťažilo napríklad len 45 984 plm drevnej hmoty. Ročne povolený ťažobný etát sa neprekračuje kvôli zníženiu erozívnej činnosti vody a kvôli dosiahnutiu rovnováhy v prírode. Pozri ŠÚRP Bratislava č. 0124/61, 15.

¹¹³ Pozri poznámku č. 106.

¹¹⁴ Krajský archív Opava, fond Kráľovský úrad č. 22/4 a. — J. Macúrek, *Valašské osídlení*, 189—192. — J. Macúrek, *Valaši na Těšínsku*, 51—52, 89—91. — J. Macúrek, *Valaši*, 442—444. — A. Kavuljak, *Dejiny lesníctva a drevárstva na Slovensku*, Bratislava 1942, 112 (ďalej citujeme ako *Dejiny lesníctva*).

¹¹⁵ K. Rebro, *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. na Slovensku*, Bratislava 1959, 473. — P. Horváth, *Poddaný ľud*, 204.

¹¹⁶ P. Horváth, *Poddaný ľud*, 173.

¹¹⁷ Gravamina comitatus Trenchiniensis z roku 1751, ŠSÚA Bratislava, fond Archív rod. Brunshwick, spisy A. Brunshwicka, člena miestodržiteľskej rady. Cituje P. Horváth, *Poddaný ľud*, 173, pozn. č. 176.

Obr. 17. Snežnica. Drotár Adam Ježo
(nar. 1896). 1963

Obr. 18. Kysucký Lieskovec.
Bývalý pltník Ján Koprna
(nar. 1884). 1964

Obr. 19. Horný Vadičov.
Starec v kožušku. 1959

Obr. 20. Horný Vadičov.
Starec v huni zozadu. 1959

V nasledujúcom období, prakticky až do zrušenia poddanstva, mali feudálne panstvá pri exploatacii lesov zabezpečený dostatok lacných pracovných síl. Poskytovalo im ich poddanské obyvateľstvo v rámci svojich urbárskych povinností. Po zrušení poddanstva stratili panstvá lacné pracovné sily, a tým aj možnosť bezplatnej výroby a dopravy dreva vo vlastnej réžii. Exploataciu lesov začali preto uskutočňovať predajom dreva na pni, teda nie až na sklade ako predtým. Drevo predávali priamo v lesoch drevokupcom i účastinárskym spoločnostiam, na ktorých postupne prešla aj celá farcha výroby i dopravy dreva.¹¹⁸ Ťažba dreva sa stala takto ešte viac koristnou a neregulovanou. Priekupníci (obchodníci) s drevom alebo účastinárske spoločnosti pri jeho ťažbe nesledovali zachovanie a udržanie rovnováhy prírodných pomerov, ale iba neustále zvyšovanie svojich príjmov. Zavedením parných píl na Slovensku okolo r. 1856, budovaním továrni na celulózu okolo r. 1880,¹¹⁹ ako aj neprestajným zvyšovaním dopytu po stavebnom i úžitkovom dreve vznikali mnohé obchodné i drevospracujúce podniky. Už okolo r. 1886 možno na Slovensku zaznamenať 80 obchodov so stavebným a 262 s palivovým drevom, 15 obchodov s kôrou a 13 s dreveným uhlím. Okrem obchodných podnikov bolo tu ešte 538 píl, 3 továrne na ohýbaný nábytok, 2 na výrobu drasla, 5 zápalkárni, 1 továreň na výrobu dýh, 25 papierní, 2 celulóžky, 5 dubární a mnoho drobných remeselníkov (stolárov, kolárov, debnárov ap.).¹²⁰

Lesy a obchod s drevom bol na Kysuciach ešte v 19. stor. predovšetkým v rukách panstiev. Bolo to panstvo Csákyho, Mayláthovo, Popperovo, Hahnovo a iných.¹²¹ Vlastnili najväčšie a najlepšie komplexy lesov. No už pred prvou svetovou vojnou sa vlastníctvo nielen časti lesov, ale aj celý obchod s drevom dostáva do rúk viacerých účastinárskych spoločností a firiem s prevahou nemeckého (viedenského) kapitálu, prípadne do rúk početných drobných obchodníkov, ktorí si ho udržali aj v období I. ČSR. Na Kysuciach najznámejšie boli účastinárska spoločnosť Starobystrický lesný priemysel v Čadci, Akciová spoločnosť pre mlynský a drevársky priemysel v Čadci (centrála vo Viedni), Akciová spoločnosť pre zužitkovanie dreva v Čadci, Účastinárska spoločnosť Silagra v Oščadnici atď.¹²² Medzi najznámejších priekupníkov a podnikateľov s drevom patrili Róbert Damm, Alojz Rufeisen, Emil Taub, Jakub Axelrad, Albert Loewe, Jozef Loewe, Šimon Loewy a Egídius Bosketti v Čadci, Bruno Kohn v Oščadnici, Markuš Klein v Starej Bystrici, firma Bratia Adlerovci v Zborove nad Bystricou atď.¹²³ Okrem nich sa na exploatacii dreveného bohatstva Kysúc v období prvej svetovej vojny

¹¹⁸ A. Kavuljak, *Dejiny lesníctva*, 185–186.

¹¹⁹ A. Kavuljak, *Dejiny lesníctva*, 176.

¹²⁰ A. Kavuljak, *Dejiny lesníctva*, 187.

¹²¹ A. Bielek, *Kysuce*, 155–156, nazýva baróna Poppera skazou Kysúc. Lesy na horných Kysuciach boli koncom 19. stor. zväčša jeho majetkom. Pri vyvážaní dreva jeho manipulanti kupčili aj s páleným, čo mnohých prinieslo nielen o skromný zárobok, ale aj o ostatný majetok. — I. Hálek, *Zápisky*, 47, uvádza, že najlepšia orná pôda i najvýnosnejšie lesy boli v rukách niekoľkých šľachtických rodín, kým kamenistú a málo úrodnú pôdu mali rozdelenú zástupy drobných roľníkov.

¹²² ŠA Bytča, fond Pozostalosť Andreja Bachera A/2, 1932–1946.

¹²³ ŠA Bytča, fond Pozostalosť A. Bachera A/1, 1920–1931.

i buržoáznej ČSR podieľali aj ďalší priekupníci či firmy s drevom, napríklad Gábor Hoffmann, Neudorfer, Zull a Frankl z Turzovky,¹²⁴ Ries, Steiner¹²⁵ a Neuwirth z Čadce,¹²⁶ Eduard Berenzóczy, Móric Loewy, Móric Zlatner a Hejnoch zo Starej Bystrice,¹²⁷ Glaser, Grünwald, Dotter, Feuermann,¹²⁸ Trösler a Ehlenbogen z iných obcí na stredných Kysuciach,¹²⁹ Glaser zo Žiliny a Loewy z Tešína,¹³⁰ Glückstahl zo Strečna a firma Bratia Porgesovci zo Žiliny¹³¹ a iní.

Po prvej svetovej vojne preniká do obchodu s drevom aj slovenský kapitál. Reprezentujú ho niektorí obchodníci a krčmári, ktorí si potrebný kapitál nahobili predajom liehovín a úžerníctvom, ako aj tzv. amerikáni, ktorí ťažko zarobené peniaze obracali na nákup pôdy alebo vkladali do výnosného obchodu s drevom. Drevo kupovali vo väčších lesných komplexoch a pltili ho nielen po Kysuci, ale aj ďalej po Váhu. Medzi nich patril Tešínsky z Makova,¹³² Ján Jaroš zo Staškova, Ján Pospíšil z Ošeadnice, Švaňa z Dunajova, Tvrďý zo Žiliny, Haščík z Dlhého Poľa¹³³ a ďalší iní.

Je pochopiteľné, že pri takomto počte účastinárskych spoločností, väčších i menších firiem a obchodníkov s drevom šlo o ťažbu koristnú a neregulovanú. Môžeme ju nepriamo doložiť údajom z rokov 1935—1936. V týchto dvoch rokoch iba Akciová spoločnosť pre mlynský a drevársky priemysel vyťažila za rok vyše 13 000 m³ dreva, pričom nešlo o spoločnosť s najvyššou ťažbou.¹³⁴

Ťažba a spracovanie dreva patrili k priemyselným odvetviám, ktoré mali na Slovensku — a teda aj na Kysuciach — všetky podmienky pre úspešný rozvoj aj za I. ČSR. Bohatstvo lesov a dostatok lacných pracovných síl vytvárali dobré predpoklady nielen pre ťažbu a hrubé spracovanie dreva, ale aj pre rozvoj na nich založeného drevospracujúceho priemyslu.¹³⁵ Vývoj po prvej svetovej vojne nasvedčoval, keďže povojnový hlad po dreve vyvolal zvýšený dopyt doma i za hranicami, že sa drevársky priemysel bude úspešne vyvíjať. No takmer úplná stagnácia stavebného ruchu a akútna hospodárska kríza v rokoch 1921—1923 znamenali v rozvíjaní drevárskeho priemyslu podstatné zúženie domáceho trhu.¹³⁶ Vývoz dreva za hranice — aj napriek valutovým ťažkostiam a strate najväčšieho

¹²⁴ Informátor Ján Budiček, nar. 1902 v Turzovke.

¹²⁵ Informátor Ján Jaroš, nar. 1887 v Staškove.

¹²⁶ Informátor Pavol Hajduk, nar. 1882 v Rakovej.

¹²⁷ Informátor Štefan Lítva, nar. 1890 a Jozef Bolguš-Pastva, nar. 1882 v Starej Bystrici. Lukáš Murgaš, nar. 1903 v Zborove nad Bystricou. Pozri aj *Pamätnú knihu obce Zborov nad Bystricou I*, 1935—1944, 8, 41—42.

¹²⁸ Informátor František Masaryk, nar. 1899 v Zborove nad Bystricou.

¹²⁹ Informátor Ondrej Chylý, nar. 1894 v Dunajove.

¹³⁰ Informátor Ján Višňovský, nar. 1874 a Michal Šoška, nar. 1895 v Strážove.

¹³¹ Informátor Štefan Kyseľa, nar. 1880 v Mojši.

¹³² M. K r e h o, *K dejinám*, 10.

¹³³ Údaje získané na terénnych výskumoch v rokoch 1963—1964. V pozn. č. 124—131 uvádzaní informátori boli v období prvej svetovej vojny a po nej pltníkmi alebo tzv. vodnými faktormi pri splňovaní dreva.

¹³⁴ ŠA Bytča, fond Pozostalosť A. Bachera A/2, 1932—1940.

¹³⁵ M. S t r h a n, *Kríza priemyslu na Slovensku v rokoch 1921—1923*, Bratislava 1960, 151 (ďalej citujeme ako *Kríza priemyslu*).

¹³⁶ M. S t r h a n, *Kríza priemyslu*, 152.

odberateľa slovenského dreva, Maďarska — však naďalej stúpala.¹³⁷ Tieto okolnosti sa odrážali na ťažbe dreva aj na Kysuciach a prostredníctvom nej zas na životnej úrovni tunajšieho drobného roľníka, ktorému sa buď rozširovali alebo zužovali možnosti zárobku, zlepšovali alebo zhoršovali hospodársko-sociálne pomery. Zánik viacerých drobných drevárskych podnikov, predovšetkým vodných píl, ktoré v konkurenčnom boji v období prvej hospodárskej krízy odbúrala parná píla Akciovej spoločnosti pre mlynský a drevársky priemysel v Oščadnici,¹³⁸ znamenal podstatné zmenšenie zárobokových príležitostí. Je pochopiteľné, že sa zánik týchto drobných vodných píl odrazil na životnej úrovni miestneho obyvateľstva.

Ťažba dreva poskytovala obyvateľstvu dvojaké možnosti zárobku. Jednak šlo o trvalé možnosti pracovných príležitostí (drevorubačstvo, práca na pilách), jednak o sezónne (pltníctvo,¹³⁹ šindliarstvo, podomácka výroba poľnohospodárskeho náradia a kuchynského náčinia zameraná na odbyt ¹⁴⁰ ap.).

Závažným momentom je tu, že výnosy z lesného hospodárstva neplynuli obyvateľstvu priamo. Ešte za I. ČSR z celkovej výmery lesnej pôdy na dolných Kysuciach až 57 0/0 vlastnilo niekoľko panstiev. Na horných Kysuciach bola situácia podobná. Napríklad Csáky vlastnil 3468 ha lesov, Mayláth 1296, Pick 6239, Spoločnosť pre zúžitkovanie dreva 616, Tešínsky 400 ha¹⁴¹ atď. Tieto panstvá alebo účastinárske spoločnosti či už priamo, či prostredníctvom početných drevokupcov profitovali z lesného bohatstva, kým obyvateľstvo sa na úžitku podieľalo iba námezdné alebo sezónne. Kým počet námezdné pracujúcich r. 1920, keď na Kysuciach pracovalo asi 30 malých drevárskych podnikov (píl), možno odhadnúť približne na 600 robotníkov,¹⁴² počet sezónne pracujúcich iba v pltníctve ešte v období po prvej svetovej vojne možno odhadnúť na 400—500,¹⁴³ pričom počet roľníkov, ktorí sa zaoberali furmanstvom, šindliarstvom a domácou výrobou, sa vôbec nedá ani približne určiť.

Ako vidieť, lesné hospodárstvo a naň nadväzujúci drevársky priemysel boli na Kysuciach dôležitým faktorom. V minulosti bohatstvu lesov možno ďakovať, že tu vznikli viaceré druhy vedľajších zamestnaní, ktoré v obdobiach svojho rozvoja znamenali pre obyvateľstvo dobrý doplňujúci zdroj príjmov. Rovnako pltníctvo

---

¹³⁷ *O priemysle Slovenska*, Bratislava 1923, 40. — V. Weingart, *Československo ve vztahu k mezinárodní dřevní produkci a konzumu*, Hospodárske rozhľady 6, 516. — M. Strhan, *Kríza priemyslu*, 152.

¹³⁸ M. K r e c h o, *K dejinám*, 41.

¹³⁹ Je zaujímavé, že vybudovanie železnice Žilina—Čadca r. 1871, Čadca—Zwardon r. 1886 a Čadca—Makov r. 1914 spočiatku podstatnejšie neovplyvnilo pltenie dreva, kým vybudovanie úzkokojnej železnice Oščadnica—Lokca r. 1915 znamenalo takmer úplný zánik pltenia na rieke Bystrici hneď po prvej svetovej vojne. Pltenie dreva začalo na Kysuciach upadať až počas hospodárskej krízy v rokoch 1921—1923, a to po zániku viacerých drobných drevárskych podnikov (vodných píl). V ďalších obdobiach sa pltilo len zriedkavo a nepravidelne.

¹⁴⁰ A. P r a n d a, *Príspevok k problematike sitárstva a riečičiarstva*. SN 10, 1962, 302 n.

¹⁴¹ M. K r e c h o, *K dejinám*, 10.

¹⁴² M. K r e c h o, *K dejinám*, 12.

¹⁴³ Počet odhadnutý na základe údajov viacerých informátorov z pltníckych obcí na Kysuciach. Pred prvou svetovou vojnou počet pltníkov možno odhadovať až na dvojnásobok.

Tabuľka 12

Prietochné množstvo vody na Kysuci v m³/sek

Miesto	q 100 r.	q 355	q 364	q min.
Turzovka	90	0,32	0,23	0,19
Čadca	550	0,83	0,60	0,48
Krásno nad Kysucou	825	1,50	0,99	0,81
Kysucké Nové Mesto	850	1,67	1,00	0,83

Tabuľka 13

Priemerné mesačné a ročné prietoky na Kysuciach v m³/sek
1931—1960

Tok	Miesto	I	II	III	IV	V
Černianka	Ústie	1,60	2,60	5,00	4,90	2,10
Bystrica	Zborov n. B .	2,61	4,09	8,87	9,45	3,84
Kysuca	Čadca	5,40	8,26	15,8	15,5	6,83
Kysuca	Kys. N. Mesto	9,53	15,4	30,6	30,7	13,2
Váh	Žilina-Budatín	58,5	72,0	125	176	134
Váh	Bytča	74,5	95,5	170	224	157

VI	VII	VIII	IX	X	XI	Rok	XII
1,90	2,80	2,10	1,80	1,80	2,30	2,50	2,60
3,52	4,50	4,09	3,36	3,76	4,06	3,83	4,46
6,00	9,00	6,65	5,67	5,86	7,41	7,50	8,30
11,9	17,4	13,2	10,9	11,9	14,3	14,3	16,1
104	107	86,2	71,3	69,0	90,3	74,2	97,2
124	133	106	87,5	86,3	113	94,6	122

a furmanstvo, ako aj podomácka výroba rozličných predmetov úžitkovej spotreby mali tu dobré podmienky pre svoj vznik a rozvoj za daných hospodárskych pomerov. Plnčenie umožňovala aj vodnosť rieky Kysuce (až od Turzovky) i niektorých jej prítokov (Černianky takmer od Skalitého a riečky Bystrice až od obce Nová Bystrica. (Pozri tabuľku 12.)¹⁴⁴

Hoci vodnosť celého povodia je v posledných desaťročiach dosť nerovnomerná — jej veľké výkyvy a zmeny sú zapríčinené nielen zrážkovými pomermi, ale hlavne malou schopnosťou povodia udržiavať vlahu z dôvodov vyrúbania lesov a odkrytia pôdy — predsa prietochné množstvá vody umožňovali najmä na jar,

¹⁴⁴ ŠURP Bratislava č. 0124/61, 16.

menej už v lete alebo v jeseni, spltiť značné množstvo dreva na Váhu. (Pozri tabuľku 13).¹⁴⁵

Keďže na spltenie 5 m širokej plte vyžaduje sa približne 40–50 cm hlboká voda, prietochné množstvo muselo byť asi 4 m³/sek pre plť s 12–20 m³ dreva bez nákladu.¹⁴⁶ Ako z pripojených tabuliek vidieť, prietochné množstvo vody bolo dostatočné práve v jarných mesiacoch aj na hornom toku Kysuce a v jej prítokoch. V minulých storočiach, keď lesy neboli v tejto oblasti natoľko vyrúbané a pôda odkrytá, stav vody na pltenie bol ešte priaznivejší a vyhovujúcejší.

Už sme spomenuli, že obyvateľstvo Kysúc sa na úžitku z lesného hospodárstva mohlo podieľať iba nepriamo (námezdne a sezónne). Priame podieľanie na lesnom bohatstve nebolo možné nielen pre známy fakt, že lesy patrili panstvám a účastnínskym spoločnostiam a že zisk z obchodu s drevom si privlastňovali zas početní obchodníci s drevom, ale aj preto, že obchodníci zámerne stláčali jeho cenu pri výkupe na pni čo najnižšie, aby mali zabezpečený z jeho predaja primeraný zisk. Preto neprekvapuje, že ročníkovi ponúkali za drevo, ktoré chcel speňažiť z vlastného lesa, až smiešne nízku sumu, ktorá nepokryla ani prácu spojenú s jeho vyrúbaním a odvezením, hoci šlo o drevo dlhé a pekne rastené,¹⁴⁷ exportované v podobe guľatiny aj z Kysúc až do Holandska a iných prímorských štátov na stavbu lodí.¹⁴⁸

Záverom možno konštatovať, že lesné hospodárstvo a drevársky priemysel mali v skúmanej oblasti, rovnako ako v iných horských oblastiach Slovenska, práve taký, ak nie ešte väčší význam ako poľnohospodárska výroba.¹⁴⁹ Ich význam možno vidieť nielen v tom, že poskytovali určitý počet pracovných príležitostí (stálych a sezónnych) i v obdobiach hospodárskych kríz, ale aj v trvalom vplyve na životnú úroveň obyvateľstva. Lesné hospodárstvo najmä zásluhou svojej rozlohy (51 0/0 celkovej výmery územia Kysúc), výnosnosťou (176,7 plm na jeden hektár) i skladbou (drevo ihličnaté i listnaté)¹⁵⁰ bolo dôležitým zdrojom vedľajších príjmov. Preto sme ho hlbšie rozoberali aj z hľadiska problematiky doplnkových zamestnaní ako jednu z príčin ich vzniku a rozvoja v minulosti.

¹⁴⁵ Hydrometeorologický ústav v Bratislave č. 1502-4-1964.

¹⁴⁶ Podľa údajov viacerých informátorov. Na Váhu od Žiliny–Strážova mali plte priemerne už 30 m³ dreva, nákladu asi 15 m³. Najväčšie plte mohli byť do 50–52 m³ i s nákladom, a to kvôli vode, aby plte neuviazli na plytčinách, keďže Váh bol na mnohých miestach len 60 cm hlboký (Jozef Tomašec ml., nar. 1901 v Považskom Chlmcí).

¹⁴⁷ Drevokupec zo Skalitého dával gazdovi z Čierneho v roku 1930 za 1 m³ dreva hrubého nad 60 cm v priemere sumu 60 Kč, za tenšie len 50 Kč. Drevokupec z Čadce platil za 1 m³ vybraného dreva 68 Kč, pričom sa požadovalo drevo zrubať a dopraviť na miesto skladu. Pozri Kysucké hlasy 6, č. 20 z 30. 10. 1932, 2 (v rubrike *Drobné chýry*).

¹⁴⁸ Podľa údajov viacerých informátorov šlo hlavne o Holandsko, hoci drevo na stavbu lodí sa exportovalo aj do iných štátov. Podobne aj P. G o n d a, *Die Forst- und Holzwirtschaft der Slowakei*. Zeitschrift für Weltforstwirtschaft 8, 1941, 435. Autor pripomína, že na svetových trhoch sa slovenskému drevu, používanému na stavbu lodí, dávala prednosť, keďže bolo rovné a dlhé.

¹⁴⁹ *Príručka*, 67–68. Tam pozri aj príslušné štatistické údaje (65–66).

¹⁵⁰ *Príručka*, 65. — ŠURP Bratislava č. 0124/61, 15.

I. Teil

Die Problematik der Zusatzbeschäftigungen des kleinbäuerlichen Volkes in seiner Gesamtheit war bis jetzt in der slowakischen volkskundlichen Literatur noch nicht gründlicher beschrieben worden, wenn auch über die einzelnen Arten in einigen Gebieten der Slowakei schon mehrere Grundstudien und Artikel erschienen sind. Der Autor bemüht sich die angeführte Problematik als ein Ganzes aus der Sicht der Einwirkung und des Einflusses der ökonomisch-sozialen Faktoren zu untersuchen und die Ursachen der Entstehung und Entfaltung dieser Beschäftigungen im Kysuca-Gebiet festzustellen, im Gebiet, das nicht nur in der Vergangenheit, sondern im bezeichnenden Mass auch heute noch zu den wirtschaftlich zurückgebliebensten Gebieten der Slowakei gehört. Die Ursachen der Entstehung und Entfaltung der Zusatzbeschäftigungen verfolgt der Autor vom 15.—16. Jahrhundert, also von der Zeit der Ansiedlung des oberen Kysuca-Gebietes zuerst mit der walachischen, später mit der hackbäuerlichen Kolonisation.

Im einleitenden Teil dieser Studie charakterisiert der Autor, was unter dem Begriff „ökonomisch-soziale Faktoren“, die im entscheidenden Mass die Entstehung und Entfaltung der Zusatzbeschäftigungen bedingten zu verstehen sei. In den Gebirgsgebieten der Slowakei, zu denen auch das Kysuca-Gebiet gehört, war es einerseits die niedrige Rentabilität der landwirtschaftlichen Kleinproduktion und kleine Interessiertheit der Bevölkerung am Gewinn aus der forstlichen Urproduktion, andererseits eine merkliche Bewohnerdichte auf die Einheit des landwirtschaftlichen oder Ackerbodens, sowie auch ständiger Mangel an Arbeitsgelegenheiten in anderen Zweigen des Gebietes, hauptsächlich in den handwerklichen Gewerben und in der Industrie. Eine gemeinsame Wirkung dieser Faktoren auf das soziale Niveau der Bevölkerung bewirkte, dass ein erheblicher Teil der Bevölkerung aus allen Gebirgsgebieten der Slowakei gezwungen war vorübergehend, oder auf ständig das väterliche Dorf zu verlassen und auszuziehen über die Grenze des Gebietes oder Staates, um sich da eine Arbeitsmöglichkeit zu beschaffen. Eine unumgängliche Begleiterscheinung der schweren und in der Vergangenheit oft unerträglichen sozialen Zustände war besonders die vorübergehende (Saison) Auswanderung nach den verschiedensten Zusatzbeschäftigungen.

Weiter charakterisiert der Autor die Zusatzbeschäftigungen als ein Ganzes. Zum Unterschied zu den ursprünglichen Beschäftigungen des Volkes (Landwirtschaft, Tierhaltung, Hausproduktion und Handwerke) sind die Zusatzbeschäftigungen nicht allgemein und im ganzen (kompakten) Gebiet verbreitet. Sie sind eher von bestimmten Lokalitäten oder von kleineren Regionen repräsentiert, in denen annähernd die gleichen ökonomisch-sozialen Faktoren wirkten. Ihre weitere Charakteristik ist die zeitliche Begrenzung, das bedeutet, dass es notwendig ist die Anfänge und einzelne Perioden der Entfaltung oder des Unterganges dieser Beschäftigungen in jedem Gebiet besonders zu beurteilen. Die Zusatzbeschäftigungen entstanden in der Slowakei nicht in derselben Zeit, und ihre Intensität war auch überall nicht die gleiche. Die dritte charakteristische Eigenschaft der Zusatzbeschäftigungen ist ihr regelmässig sich Wiederholen in bestimmten Jahreszeiten (Saisons) oder in längeren Zeitabschnitten mit kleineren oder grösseren Abweichungen der Formen so lange, bis sich die grundgebenden ökonomisch-sozialen Faktoren nicht radikaler geändert haben.

In die Zusatzbeschäftigungen reiht der Autor vor allem die Saisonbeschäftigungen, die in bestimmten Jahreszeit (Getreideernte, Drusch, Zuckerrübenpflege, -ernte und -verarbeitung, landwirtschaftliche Brigaden, Flössen) verrichtet werden und Wanderbeschäftigung, die zum Teil nur in bestimmter Jahreszeit, zum Teil jedoch unabhängig während des ganzen Jahres, und zwar zu Fuss oder mit Gespann verrichtet werden. Hier gehört das Hausieren im breitesten Sinn des Wortes mit Erzeugnissen aus Draht und Blech (Drahtbinderei, Blechnerei, Klempnerei), mit Galanterie, Textilien (Leinwandhandel, Lumpenhandel, Hausieren mit Spitzenklöppeleien, Stickerien), mit Volksarzneien und Gewürzen (Ölträgerie, Safranhandel), mit Nahrungsmitteln (Birnen- und Pflaumenverkauf, Backleberverkauf, Zwischenhandel mit Butter, Geflügel, Eiern, Gemüse) und anderen Erzeugnissen (Glaserei, Verglaserei, Hausieren mit aus Holz gefertigtem landwirtschaftlichem Gerät und Küchengeschirr, mit Töpfergerät u. ä.), sowie auch einige weitere Formen und Arten der Wanderbeschäftigung. Der Grossteil dieser Beschäftigungen kam im Kysuca-Gebiet als Massenerscheinung vor. Der Autor untersucht die Ursachen der Entstehung und Entfaltung der Zusatzbeschäftigungen in der Vergangenheit und ihr Bestehen bis zur Gegenwart auf Grund der genannten ökonomisch-sozialen Faktoren.

In diesem Kapitel, das den ersten Teil der breiter konzipierten Studie, die im Rahmen der

Aufgabe „Einfluss der Industrialisation und der sozialistischen Kollektivierung auf das Leben und die Kultur des Volkes“ studiert wurde, interessiert sich der Autor hauptsächlich um die Frage der landwirtschaftlichen Produktion als Grundquelle der Ernährung der Bevölkerung, um ihre niedrige Rentabilität, sowie auch um die Fragen, die mit der Waldwirtschaft zusammenhängen.

Die niedrige Rentabilität der landwirtschaftlichen Kleinproduktion war im Kysuca-Gebiet durch mehrere Momente, die der Autor weitgehend bearbeitet und mit statistischen Angaben belegt, verursacht. Das geht hervor einerseits aus der Art der Besiedlung dieses Gebietes (Tab. 1—4; Abb. 6—8), andererseits aus den geologisch-klimatischen Verhältnissen (Tab. 7—9, 12, 13; Abb. 2—5), welche die Grundberufsarten der Bevölkerung, die Grössestruktur der landwirtschaftlichen Betriebe (Tab. 5, 6), sowie auch die Durchschnittserträge der landwirtschaftlichen Früchte vorbestimmten (Tab. 10). Im behandelten Kysuca-Gebiet ist es notwendig deswegen schon aus der Besiedlungsart herauszugehen, weil die Dörfer mit vorherrschendem Typ der hackbäuerlichen Besiedlung sich durch die grösste Entfaltung der Zusatzbeschäftigungen ausgezeichnet haben. Schon im Frühjahr wurden diese Dörfer sozusagen Menschenleer, denn die gesamte arbeitsfähige Bewohnerschaft zog ausserhalb des Gebietes aus: Die Männer als Drahtbinder, als Flösser oder als Hausierer; die Frauen als landwirtschaftliche Saisonarbeiterinnen. Zur Bestellung der bescheidenen Landwirtschaft blieben zu Hause nur ältere Frauen, Kinder und Greise.

Der wichtigste Moment, der aus der Grössestruktur der landwirtschaftlichen Betriebe hervorgeht, ist der Umstand, dass bis 77,3 % der Eigentümer des landwirtschaftlichen Bodens, d. h. mehr als 10 000 Bewohner, konnten zum Beispiel in der Zeit nach dem ersten Weltkrieg ihr Lebensunterhalt nicht aus eigenem Besitz decken und waden gezwungen sich für den Lebensunterhalt in anderen (zusätzlichen) Beschäftigungen hinzuverdienen. Deshalb waren hier in der erwähnten Zeitperiode ungefähr 400 Flösser (Abb. 18), etwa 3500 Drahtbinder (Abb. 16, 17), etwa 1000 Hausierer mit der Galanterie, ungefähr 5000 landwirtschaftliche Saisonarbeiter (Abb. 14, 15) und eine nicht ermittelnde Personenzahl, die sich mit der Erzeugung der Dachschildeln, des landwirtschaftlichen Geräts, dem Fuhrwerk u. ä. beschäftigten.

Die Ursachen der niedrigen Rentabilität der landwirtschaftlichen Produktion kann auch aus den Angaben der geologisch-klimatischen Verhältnissen ermittelt werden. Im studierten Gebiet gehört bis zu 89 % des Bodens in die Kategorie des Bergbodens, der eindeutig durch die schlechtesten Natur- und ökonomischen Bedingungen charakterisiert werden kann. Der grösste Teil des Bodens ist feucht und sauer, so dass er für den Anbau der meisten landwirtschaftlichen Erdfrüchte nicht geeignet ist. Bis zu 83,7 % des Ackerbodens ist an Berghängen mit verhältnismässig steiler Neigung situiert (Abb. 11, 12), so dass die Feuchtigkeit, die für die Vegetation der Pflanzen notwendig ist, nicht angehalten werden kann, noch die moderne Agrotechnik zur Geltung kommen kann. Die Weideflächen sind wiederum durch Einwirkung der Wassererosion devastiert, deswegen ist der Gesamtertrag aus dem landwirtschaftlichen Boden im oberen Kysuca-Gebiet sehr niedrig. In unfruchtbaren Jahren bringt die Ernte dem Landwirt oft nicht einmal so viel, als er ausgesät oder angebäut hatte. Als fruchtbare Jahre werden die angesehen, in denen es gelingt eine drei- oder vierfache Ernte zu bergen.

Die Bodenverhältnisse verschlechtert weitgehend auch das Klima. Die mittlere Jahreswärme ist hier nur 7 °C. Niederschläge sind dagegen sehr hoch, so dass das Kysuca-Gebiet zu den feuchtesten Gebieten der Slowakei gerechnet werden muss. Das enge Tal des Kysuca-Flusses und seiner Zuflüsse ist zu entstehung der Nebel, Frostkessel und klimatischen Inversionen geeignet. Die Fröste kommen auch im Juni vor und bedrohen ernstlich die landwirtschaftlichen Kulturen.

Die Rentabilität der landwirtschaftlichen Produktion erniedrigt auch die grosse Bodenzerstückelung. In der Gegenwart besitzen 72,2 % der Bodeneigentümer ein Ausmass nur bis 2 ha. Der Boden ist in allen Dörfern des Kysuca-Gebietes in eine grosse Zahl kleiner Parzellen (im Dorfe Zborov nad Bystricou 325 ha des Ackerbodens bis in 12 605 Parzellen) zerstückelt, so dass die mittlere Grösse einer Parzelle oft nur 0,02 ha erreicht. Die Bodenzerstückelung war nicht nur vom Gesetz aus ermöglicht, sondern auch dadurch, dass in der Slowakei in der Vergangenheit unter den Erben kein Auszahlungssystem eingeführt war. Dadurch erreichte die pflanzliche Produktion nicht mal die mittleren Erträge. In der tierischen Produktion war die Situation günstiger. Die Viehhaltung war hier ebenso in der Vergangenheit als auch in der Gegenwart bedeutend verbreitet und überragte die gesamtslowakische Mitte auf die Einheit des Bodens. Das Vieh hatte jedoch eine niedrige Nutzung nicht nur der grossen Viehstände wegen, sondern auch wegen der unzureichenden Futtergrundlage.

Ähnliche Situation wie in der Landwirtschaft war auch in der Forstwirtschaft. Trotzdem, dass der Waldboden bis 47 % des Gesamtausmasses des Kysuca-Gebiets einnimmt, und dadurch, dass der Waldreichtum in den Händen der Herrschaften, später in Händen der Aktiengesellschaften und des Staates war, die Bevölkerung hat sich an seinem Ertrag nur indirekt beteiligt, und zwar beim Fällen und Fahren des Holzes, beim Flößen, oder mittels der häuslichen Dachschilderproduktion, der Erzeugung des landwirtschaftlichen Geräts u. ä. Die Holzverarbeitungsindustrie — ausser einiger kleiner von wassergetriebenen Holzsägen — hat sich hier nicht entwickelt. Deswegen kann nicht gesagt werden, dass die Forstwirtschaft einen vorausgesetzten Einfluss auf das Lebensniveau der Bevölkerung gehabt hätte.

Die studierten ökonomisch-sozialen Faktoren im Kysuca-Gebiet (die Bedeutung der Industrie im Kysuca-Gebiet und in den benachbarten Gebieten wird der Autor im zweiten Kapitel behandeln) bedingten die Entstehung und Entfaltung der Zusatzbeschäftigungen in der Vergangenheit, sowie auch das Bestehen einiger Arten dieser Beschäftigungen bis in die Gegenwart. Das Ziel dieses Beitrages ist nur die Grundfaktoren zu erläutern; ihrer Entwicklung und Bedeutung im Leben und Kultur des Volkes wird der Autor in weiteren selbständigen Kapiteln eigene Aufmerksamkeit widmen. Individuell wird der Autor die Einflüsse behandeln, die in das Leben und Kultur des Volkes die schrittweise Industrialisierung und Kollektivierung mit sich bringt, wie man sie vor allem in der Volksarchitektur und Wohnkultur, in der Kleidung, Ernährung, in den familiären und gesellschaftlichen Beziehungen usw. beobachten kann. Die vorliegende Abhandlung ist also nur Einleitung in die eigene Problematik der Zusatzbeschäftigungen in diesem Gebiet.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания XIII, 1965, № 4

Издается четыре раза в год

Издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы д-р Боžена Филова и Вера Носáльова

Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang, XIII, 1965, Nr. 4. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume XIII, 1965, No 4

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné XIII, 1965, No 4. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Casopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XIII, 1965, číslo 4. Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Hor-

váthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, prof. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján

Mjartan, doc. dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vloššáková

Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Cena tohto rozšíreného čísla Kčs 20,00, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-15*514938

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965